Mînâ Urgan

MACBETH

(Bir inceleme)

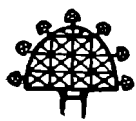

Çan Yayınları

MÎNÂ URGAN — MACBETH — ÇAN YAYINLARI

MACBETH

BİR İNCELEME

Bu kitap 1965 yılında İstanbul'da
GÜN BASIMEVİNDE basılmıştır.

MİNÂ URGAN

MACBETH

(Bir İnceleme)

Çan Yayınları
İstanbul

Shakespeare'in dört büyük tragedyasının sonuncusu olan **Macbeth'in** 1605'de yazılmağa başlandığını, ertesi yıl da tamamlandığını sanıyoruz. Oyunun birçok yerlerinde — özellikle Kapıcı sahnesinde — karşılaştığımız bazı imâların 1606 yılıyla ilgili olması da bu sanıyı kuvvetlendirir. **Macbeth** her halde sarayda oynanılmak üzere hazırlanmıştı. Temmuz 1606'da Danimarka Kıralı Dördüncü Christian'ın, İngiltere kıraliçesi olan kızkardeşi Anne'ı görmek için Londraya geldiğini biliyoruz. Her halde **Macbeth** bu konuk şerefine düzenlenen eğlencelerden biridir. Kaldıki oyunda Kıral James'e hoş görünmek amacıyla yazıldığı belli olan bazı yerler de vardır. Meselâ dördüncü perdenin üçüncü sahnesinde, eserin konusuyla uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmadığı halde, Malcolm'un İngiliz Kıralı Edward'ı övmesi, aslında Birinci James'e yönelen ince bir dalkavukluktan başka bir şey değildir. İleride görece-

ğimiz gibi, Malcolm'un anlattıklarına göre, İngiliz Kıralı, hekimlerin umut kestiği hastalara elini sürer sürmez, onları iyileştirirmiş. Bu şifa bağışlama gücü, kendinden sonra gelen kırallara — yani bu arada James'e de — geçecekmiş. Bundan başka İngiliz hükümdarına geleceği sezmek gücünü de bağışlamıştır Tanrı. Görünüşte burada sözü geçen İngiliz Kıralı, Onbirinci Yüzyılda yaşayan Edward the Confessor'dur. Ama bu satırlarla gerçekte Birinci James'in övüldüğünü, o çağın bütün seyircileri ve okuyucuları hiç şüphe yok ki anlıyorlardı. Biraz sonra **Macbeth'in** kaynağından bahsederken göreceğimiz gibi, Banquo'nun ayrıca dürüst bir insan olarak gösterilmesi de, aslında Kıral James'e bir iltifattır.

Bu tragedya'nın ilkin sarayda gösterildiğini, sonra da Londra tiyatrolarında oynandığını ve uzun zaman tutulduğunu biliyoruz. Meselâ astrolog ve falcı geçinen, şarlatan bir hekim ve ayrıca tiyatro meraklısı olan Dr. Simon Forman, 10 Nisan 1610'da **Macbeth'i** Globe tiyatrosunda seyrettiğini yazar, oyunun konusunu da özetler.

Sarayda düzenlenen çeşitli eğlenceler arasında uzun bir oyuna pek yer olmadığı için, **Macbeth'in** kısalığı da sarayda oynanıldığına bir delil sayılabilir. **Comedy of Errors** ile bu tragedya, Shakespeare'in en kısa iki eseridir. **Macbeth** 2000 satır bile tutmaz; **Hamlet'in** nerdeyse yarısı kadardır.

Oyunun değiştirildiği; başka bir yazarın ya da yazarların eserden bazı parçalar çıkardıkları, bazı parçalar ekledileri; böylece Shakespeare'in usta elinden çıkan metnin bir hayli bozulduğu artık hemen herkesce kabul edilmiştir. Brandes, **Macbeth'in** çok kırpıldığını söyler. Öteki eleştiriciler — ve bu arada Swinburne ile Chambers — esere yapılan eklemeleri, bu kırpmalardan bile zararlı sayarlar. Hat-

tâ W.J. Lawrence, hayal gücü pek kıt bir mimarın zevksizce, sözde onardığı eski ve yüce bir Gotik katedrala benzetir **Macbeth**'i. Elimizde bir quarto baskısının bulunmayışı, oyunun ilk olarak 1623 folio'sunda yayınlanması, böylece quarto ile folio metinlerini karşılaştırmak imkânından yoksun kalmamız, işin içinden çıkmamızı büsbütün güçleştiriyor. Eleştiricilere göre, oyuna eklenen sahnelerin çoğu, Cadılarla ilgili parçalardır. Meselâ üçüncü perdenin beşinci sahnesinde Hecate'nin, esas konuyla ilişkisi olmayan sözlerinin Shakespeare'in kaleminden çıktığına artık hemen hemen hiç kimse inanmaz. Öteki Cadı sahnelerinde de Shakespeare'e pek yakıştırılmayan bazı parçalar vardır. Çoğu uzmanlar, bu eklemeleri Thomas Middleton'un yaptığına inanırlar. Shakespeare'le çağdaş bu yazarın en ünlü oyunlarından biri **The Witch** yani **Cadı** adını taşıyordu. Elizabeth çağı seyircileri için bu çeşit tabiatüstü yaratıklar çok ilgi uyandırıcı ve nerdeyse elle tutulur birer gerçek olduğundan, Middleton'un bu oyununu halk çok tutmuştu. The **Witch**'in başarısını görünce, Middleton'un eserlerini de sahneye koyan Shakespeare'in kumpanyası, Cadılar konusunu biraz daha işleyerek, **Macbeth**'e yeni ve daha çekici bir çeşni vermek işini belki de bu yazara yüklemişti. **The Witch** ile **Macbeth**'in cadı sahneleri arasındaki bazı benzerlikler de bu görüşü destekler.

Dover Wilson'a göre, Shakespeare **Macbeth**'i aslında çok daha uzun yazmış, ama sarayda oynanılacak hale getirebilmek için, bir süre sonra kendi eliyle kısaltmıştır. Meselâ birinci perdenin yedinci sahnesinde, Lady Macbeth, Kıral Duncan'ı öldürmek için kocasıyla önceden plân kurmuşlar gibi konuşur. Oysa elimizdeki metinde, karı koca arasında geçen böyle bir sahne yok. Gene Dover Wilson'a göre, Macbeth kıral olduktan sonra Banquo'nun garip davra-

nışı, üçüncü bir katilin meydana çıkışı ve oyunun başka birçok özellikleri, bazı sahnelerin metinden çıkartılmış olmasıyla açıklanabilir ancak.

Bu işi ister Shakespeare kendisi, ister başkaları yapmış olsun, oyunun kırpıldığı hiç şüphe götürmez. Ama şu da var ki, oyunun esas anlamı bakımından gerçekten önemli herhangi bir sahnenin eksik olduğunu, **Macbeth'in** şimdiki haliyle kusurlu sayılabileceğini söylemek saçma olur. Gerek Coleridge'in, gerek Bradley'nin belirttikleri gibi, aslında **Macbeth** bir kısalık duygusundan fazla bir hızlılık duygusu veriyor insana. Hele oyunun başlangıcında olaylar baş döndürücü bir hızla birbirini kovalıyor: Macbeth Cadılarla karşılaştıktan hemen sonra kendisine Thane of Cawdor ünvanının bağışlandığını öğreniyor. Aynı gün Kıral Duncan, Macbeth'in şatosuna misafir geliyor; hemen o gece öldürülüyor; ve Macbeth ertesi sabah Scone'a gidip taç giyiyor.

Macbeth'in kısa oluşunun başka bir nedeni de vardır: Öteki eserlerinin çoğundan farklı olarak Shakespeare burada bir tek konuyu ele almış ve bu konudan uzaklaşmamıştır. Böylece Shakespeare **Macbeth**'de Aristo'nun klâsik tragedya anlayışına uygun «unity of action» yani konu birliğine bağlı kalmıştır. O kadar ki, Quiller-Couch, yapısının sadeliği bakımından, bu oyunun bir Yunan tragedyasını andırdığını söylemekte haklıdır. **Macbeth**'i Shakespeare'in en sade, en yoğun, en yalın eseri sayan Harley Granville-Barker de aynı düşünceyi ileri sürer. Chambers'e göre, bu oyun Shakespeare'in öteki tragedyaları gibi psikolojik bir dram değil, Yunan tragedyalarına benzeyen evrensel bir dramdır.

Büyük ruhlu iki insanın şeytana nasıl uyduklarını ve bu yüzden nasıl düştüklerini anlatan bu hikâyenin Milton'un da ilgisini çekmesine hiç şaşmamalı. Milton bir aralık Macbeth'in hikâyesini korolu

klâsik bir tragedya şeklinde işlemeyi düşünmüştür. Elimize geçen bir notundan anlıyoruz bunu. Gerçekten de **Macbeth** bir Yunan tragedyası olmağa her bakımdan çok elverişlidir. Netekim Richard Moulton, Shakespeare'in oyununu yeniden düzenleyip böyle bir kalıba dökerek, bu görüşün doğruluğunu ispat etmiş bulunuyor.

Kıraliçe Elizabeth kendine hiç kimseyi varis göstermeden ölüp de Stuart hanedanmdan İskoçya kıralı Dördüncü James, Birinci James adıyla İngiliz tahtına geçince, İngilizlerin İskoçya tarihine ilgileri bir haylı arttı. Bilindiği gibi James, Shakespeare'in kumpanyasını özel bir şekilde koruduğu için, bu İskoçyalı kıralın hoşuna gidecek konular üstüne oyunlar yazmak, Shakespeare ile aktör arkadaşlarının ayrıca işine geliyordu. Farmer'in anlattığına göre, James 1605'de Oxford'a gittiği sırada, St. John Kolejinden üç öğrenci, Cadıların Macbeth ile Banquo'ya kehanetleriyle ilgili Lâtince bir şiiri okuyarak Kırala hoş geldin demişlerdi. Farmer, Shakespeare'in, belki de bunu duyduktan sonra Macbeth üstüne bir oyun yazmağı aklına koyduğunu söyler. Şunu da unutmamalı ki, Macbeth hikâyesinin Kıralı ayrıca ilgilendirmesi için iki sebep daha vardı: Bunlardan biri, James'in her çeşit tabiatüstü olaylarla yaratıklara ve bilhassa cadılara karşı büyük bir merak duyması, hattâ bu konu üstüne **Demonology** adlı bir kitap yazmış olması; ikincisi de Macbeth'in arkadaşı Banquo'nun yeni Kıralın atalarından biri sayılmasıydı.

1040 ile 1057 yılları arasında İskoçyada hüküm süren kıral Macbeth üstüne bilgimiz pek geniş değildir. İskoçyalı Andrew of Wyntoun, Onbeşinci Yüzyılın başlarına doğru yazıldığını sandığımız vezinli kafiyeli **The Orygynale Cronykil** adını taşıyan vakainamesinde, Banquo'nun hiç sözünü etmeden

Macbeth'in hikâyesini anlatır: Macbeth'in annesi, tabiatüstü gücü olan bir çeşit cadıdır. Günün birinde ormanlarda Şeytanla dostluk etmiş ve bu dostluğun sonucu olarak Macbeth'i dünyaya getirmiştir. Şeytan, oğlunun büyük bir savaşçı olacağına ve kadından doğan hiçbir erkeğin onu yenemeyeceğine dair bir kehanette bulunmuştur. Macbeth büyüyünce, kendisini yetiştiren dayısını vurmuş, dayısının dul kalan karısıyla evlenmiştir. Wyntoun'unkinden sonra İskoçya ile ilgili başka vakainamelerde — bu arada Onaltıncı Yüzyılın başlarında yaşayan Hector Boece'ın **Scotorum Historiae**'sinde — Macbeth'in değişik şekiller alan hikâyesi anlatılır.

Ama İngiliz tarihi üstüne bütün piyeslerinde olduğu gibi, burada da Shakespeare'in asıl kaynağı Raphael Holinshed'in ünlü vakainamesidir. Burada verilen bilgiyi, daha doğrusu Holinshed'in geçmiş üstüne anlattığı masalları oyununun temeli olarak kullanırken, Shakespeare her zamanki gibi dilediği değişiklikleri yapmış, birçok noktalarda vakainameden uzaklaşmıştır. Eline geçen malzemeyi ne kadar serbestçe, ne kadar rahat adapte ettiğini göstermek bakımından **Macbeth** ayrıca ilgi çekicidir. Holinshed, İskoçyalı asilzadelerden Donwald'ın, Kıral Duffe'ı evinde nasıl misafir ettiğini, karısının teşvikiyle onu geceleyin nasıl öldürdüğünü, suçu önceden sarhoş ettiği uşakların üstüne atarak onların da canına nasıl kıydığını, cinayet meydana çıkınca sözde acısından nasıl paralandığını anlatır. Shakespeare bu cinayeti çoğu ayrıntılariyle Holinshed'den alır. Ama oyununda Donwald'ın yerine Macbeth'i, Duffe'ın yerine de Duncan'ı koyar.

Shakespeare'in yaptığı bazı değişikliklerin nedenini anlamak pek güç değildir: Meselâ Holinshed'de gördüğümüz Duncan, Shakespeare'in herkesde sevgi ve saygı uyandıran o faziletli ihtiyar hüküm-

darından biraz farklıdır. «Zaafla ve tembel bir şekilde» idare eder memleketi. «Fazlasıyla ihmalkâr» olduğu için, «suçluları cezalandırmayı hiç önemsemez. Bundan faydalanan birçok başıboş insanlar böylece memleketin rahatını ve huzurunu kaçırmak» imkânını bulurlar. Gelgelelim Shakespeare, Duncan'ın bu kusurlarının daha doğrusu bu zaaflarının üstünde durmaydı, Macbeth'in onu öldürmekle işlediği cinayet elbette ki bize o kadar korkunç görünmeyecekti. Oysa dramın psikolojisi bakımından, Macbeth'in kendi hırsından başka hiçbir özür ileri sürememesi şarttır. Bundan başka, İskoçya tahtı doğrudan doğruya babadan oğula geçmediği için, Duncan kendi oğlu Malcolm'u varis tayin edinceye kadar Macbeth kıral olmak umudunu beslemekte tamamiyle haksız değildi. Holinshed'e göre, Macbeth ile Duncan çok yakın akraba, yani iki kızkardeşin çocuklarıdırlar. Macbeth, Cadıların kehanetini duyar duymaz Duncan'ı öldürmeği düşünmez. Tanrının yardımiyle Thane of Cawdor olduğu gibi, gene Tanrının yardımiyle tahta geçeceğini umar. Ama Duncan, Macbeth'in hakkını çiğneyerek, henüz idareyi ele alamayacak kadar küçük olan kendi oğlunu tahta varis seçince, Macbeth haklı sandığı dâvasını savunmak için, tacı zorla ele geçirmeğe karar verir. Oysa Shakespeare'in gözünde Macbeth, uzaktan yakından en küçük bir hakkı olmadan tahtı düpedüz ele geçirmiş bir zorbadır. Holinshed'in vakainamesindeki Macbeth kendi evinde misafir kalan mübarek bir ihtiyarı uykusunda kancıkca öldürmez. Bunu yapan biri vardır ama, biraz önce söylediğimiz gibi, bu katil Macbeth değil, Donwald'dır. Macbeth'in kimine göre Kıralı Inverness'de, kimine göre de Botgosvane'de öldürdüğünü söylemekle yetinin Holinshed. Holinshed'e bakılacak olursa, Macbeth'in suçunu hafifleten başka nedenler de vardır:

Saltanatının ilk on yılında İskoçya'yı doğrulukla ve ustaca yönetmiş, faydalı bir çok reformlarda bulunmuş, «bütün amacı adaleti korumak, o zamana kadar yapılan her çeşit kötülüğü ve haksızlığı cezalandırmak» olmuştur. Saltanatının ancak son yıllarında, «Şeytana uyup çok korkunç bir zulüm göstererek, yaptığı bütün iyilikleri bozmuştur.» Oysa Shakespeare'in Macbeth'i, bütün saltanatı boyunca, başından sonuna kadar gaddar ve kötüdür. Şunu da unutmayalım ki onyedi yıl süren bu saltanatı, Shakespeare on haftaya indirir ve biraz önce sözünü ettiğimiz hız böylece sağlanmış olur.

Shakespeare'in kaynağından en çok uzaklaştığı nokta Banquo'yu ele alışında görülür. Banquo'nun yararına yapılan bu değişikliklerde, James'e hoş görünmek istediğini hesaba katmak gerek. Holinshed'e göre, Stuart hanedanının ilk atası sayılan Banquo, Macbeth'in düpedüz suç ortağıdır: Macbeth, başta Banquo'ya ve güvendiği arkadaşlarına ne yapmak istediğini anlattıktan, yardımlarını esirgemeyeceklerine dair söz aldıktan sonra Kıralı öldürür. Gelgelelim Shakespeare — üstelik ilk olarak sarayda verilen bir oyunda — Birinci James'in efsanevî atasını bu kadar korkunç bir cinayette suç ortağı yapamazdı.

Holinshed vakainamesinde, kocasını kışkırtıp Kıral Duffe'ı öldürmeğe zorlayan Macbeth'in karısı değil, Donwald'ın karısıdır. Lady Macbeth üstüne ancak bir tek cümle söyler Holinshed: «Karısı, onun bu işi göze alması (yani Duncan'ı öldürmesi) için, ayrıca üstüne düşüyordu; çünkü çok haris bir kadındı ve kıraliçe olmak isteğiyle yanıp tutuşuyordu.» İşte Shakespeare bu tek cümleye dayanarak o eşsiz Lady Macbeth'i yaratmıştır. Şimdiye kadar hep gördüğümüz gibi, Shakespeare kullandığı kaynaklardan yalnız konunun anahatlarını alır. Şiirinde, dü-

şüncelerinde kaynaklarına borçlu olmadığı gibi, karakterlerinin işlenişinde de kaynaklarına borçlu değildir.

Macbeth ile Banquo'un Cadılarla karşılaşmaları ve kehanetleri olduğu gibi Holinshed'den alınmıştır. Cadıları «başka bir dünyadan gelmiş yaratıkları andıran garip ve vahşi kılıklı üç kadın» diye anlatır Holinshed. Bunların, ya «weird sisters» yani kader tanrıçaları, ya da esrarlı bilgileriyle geleceği görebilen birer peri olduklarını, bütün kehanetlerinin doğru çıktığını söyler. Birçok uzmanlara göre, Shakespeare, Cadılarla ilgili sahnelerde Holinshed'in verdiği bilgiyle yetinmemiş; başka kaynaklara, bu arada Reginald Scot'un **Discoverie of Witchcraft**'ına (1584), bazı cadıların nasıl yargılandıklarını anlatan **Newes from Scotland**'e (1591) ve Kıral James'in yazdığı **Daemonologie**'ye (1597) de başvurmuştur.

Bu adı geçen kitaplardan ve aynı konu üstüne yazılan başka birçok eserlerden anlaşıldığı gibi, Elizabeth Çağında yaşayanlar için cadı denilen tabiatüstü varlık tam anlamıyla bir gerçekti. Kıral James, **Daemonologie** kitabında, Şeytana hizmet eden bu yaratıkların insanlara yaptıkları çeşitli kötülükleri sayıp dökmüş, bunların alelâde kadınlar değil de cadı olduklarını nereden anlayabileceğimizi uzun uzadiye anlatmış, cadıları cezalandırmanın bir din ve ahlâk görevi olduğunu belirtmişti. Henüz İskoçya kıralıyken, yani İngiliz tahtına geçmeden önce, cadı olmakla suçlandırılan bir kadını, James'in şahsen sorguya çektiğini de biliyoruz. Hattâ James, saltanatının ilk yıllarında cadıları ölüm cezasına çarptıran bir kanunun Parlamentodan çıkmasına önayak olmuş, Onyedinci Yüzyılda birçok kadıncağızlar bu yüzden diri diri yakılmışlardı.

Gelgelelim **Macbeth'de** görülen bu üç tabiatüstü varlığı, Kıral James'in anlattıklarına uygun ve

çağdaşlarından hemen hemen hepsinin inandıkları cinsten basit birer cadı sayarsak, tamamiyle yanılmış oluruz. Gerçi Shakespeare, cadılara özgü bazı özellikler vermiştir bunlara. Meselâ havalarda uçarlar; hayvan biçimine girmiş kötü ruhların yardımlarından faydalanırlar; kazanlarda semender gözü, kurbağa ayağı, köpek dili, kertenkele bacağı, yılan dişi gibi iğrenç şeyler kaynatıp büyüler yaparak çeşitli kimselere kötülük ederler, v.b. Ama bize kalırsa, Shakespeare, o tabiatüstü varlıkları daha gerçek bir havaya bürümek, çağdaşlarının onları daha kolayca benimsemelerini sağlamak için bu nitelikleri vermiştir kendi Cadılarına. Böylece, Coleridge'in de dediği gibi, Shakespeare'in bu yaratıkları, dış görünüşleri bakımından o çağın cadı kavramına bir hayli uygun oldukları için, seyircileri hemen etkilemişlerdir. Ama aslında bunlar, Middleton'un ve Elizabeth Çağı öteki yazarlarının oyunlarında görülen cadılardan hem bambaşka, hem de çok daha korkunçturlar. Zaten dikkat edersek görürüz ki, Shakespeare Macbeth'de bunlardan bahsederken, «witch» yani «cadı» kelimesini bir defa olsun kullanmaz. Cadı kelimesi, Shakespeare'in asıl metninde değil de, yayınlayanların aktörlere yol göstermek için metne ekledikleri açıklamalarda geçer sadece. Shakespeare bu tabiatüstü üç varlığa «the weird sisters» adını verir her zaman. Biraz önce söylediğimiz gibi, Holinshed de, Holinshed'in kaynaklarından biri olan Wyntoun da aynı terimi kullanmışlardır.

«Weird» kelimesi eskiden «kader» anlamına geldiği için, bazı eleştiriciler kolayına kaçıp, bu yaratıkları kaderin temsilcileri sayarlar. Gerçi Macbeth'in geleceği onlardan öğrendiğine ve bütün kehanetleri doğru çıktığına göre, bu yorumda bir gerçek payı olduğu su götürmez. Ama Cadıları, geleceği önceden bildiren birer falcı diye sınırlandırırsak, Mac-

beth'in tragedyasında oynadıkları rolü azımsamış oluruz aslında. Çünkü Cadılar, insan kaderini kesin olarak kararlaştıran tabiatüstü birer güçseler, onların kararlarına boyun eğmekten başka çare yoksa, Macbeth'in işlediği suç çok hafifler, eserin anlamı da iyice basitleşir. Oysa unutmamalı ki, Macbeth'e Kıralı öldürmesini hiç de söylemez Cadılar. Nasıl olsa yaşlı olan Duncan'ın eceliyle ölmesi, Macbeth'in hiçbir suç işlemeden tahta geçmesi pekâlâ mümkündür. Macbeth iradesini istediği gibi - eğri ya da doğru yolda - kullanmakta tamamiyle hürdür. Dürüst ve şerefli bir insan olarak yaşamak gücünü kendinde bulsa, Cadıların söylediklerini Şeytanın haince bir hilesi sayar; bu kehanetin doğru çıkması için, hem Kıralı hem de akrabası olan suçsuz bir ihtiyarın kanını dökmekten çekinirdi.

Cadılar, birer kader tanrıçasından fazla, yeryüzünde fenalığı temsil eden tabiatüstü varlıklardır bize kalırsa. Netekim namuslu Banquo, onların karanlık ve kötü güclerin bir âleti olabileceğini söylerken; Lady Macbeth, kaderin tabiatüstü bir belirtisi olarak görmek ister Cadıları. Bu esrarlı ve kötü varlıkların sözlerinin doğru çıkıp çıkmaması Macbeth'in elindedir. Gelgelelim Macbeth'in iç dünyası tertemiz ve dürüst olmadığı için, orada çeşitli bulanık hırslar kaynaştığı için, bu kehanetler, onun bilinçaltında o zamana kadar sıkı sıkı gizlenmiş bütün kötü emelleri gün ışığına çıkarır. Bu bakımdan Cadıları Macbeth'in içindeki suçlu isteklerin birer sembolü saymak pekâlâ mümkündür.

Görüyoruz ki, Shakespeare, bu tabiatüstü yaratıkların tam neyi temsil ettiklerini kesinlikle söylemekten kaçınmıştır. Dış görünüşleri ve davranışları bakımından onlara düpedüz birer cadı havası verdikten sonra; bu cadıları hem kaderin habercileri, hem yer yüzündeki kötülüğün timsali, hem de Macbeth'in

bilinçaltındaki isteklerin bir belirtisi olarak göstermiştir. Ve Shakespeare'in bile bile yarattığı bu karanlık, Cadıların gerçek kişiliklerinin iyice anlaşılmaması, onları daha da korkunç yapar bizim gözümüzde. İşte bu yüzden rejisörler, Macbeth'i oynarken, Cadıların bu özelliğini hesaba katıp, onları gerçekçi ayrıntılarla karşımıza çıkarmaktan sakınmalı. Shakespeare'in birçok oyunlarını sahneye koyan Margaret Webster'e göre, Cadı rolünü oynayanların vücutlarını mümkün olduğu kadar az görmeli seyirciler. Elle tutulur, gözle görülür birer biçimden fazla, kıvranan birer gölge, birer siluet haline girmeli onlar. Ellerinin başlarının hareketleri belli belirsiz kalmalı. Bütün oyun boyunca uğursuzluğu ve kötülüğü canlandıran sesleri, kaya oyuklarından yansıyormuş, rüzgâra karşı çınlıyormuş duygusunu vermeli.

Shakespeare'in belki hiçbir oyununda tabiatüstü olaylara bu kadar büyük bir yer verilmemiştir. Bunun bellibaşlı temsilcileri de Cadılar olduğuna göre, tragedyanın gelişiminde oynadıkları rol son derece önemlidir. Macbeth, ıssız ve fırtınalı bir fundalıkta, gelecek üstüne haberlerle onu selâmlayan bu garip yaratıklarla karşılaşmasa, onların ilk kehanetleri hemen doğru çıkmasa, bilinçaltında gizlenen, kendisinin bile farkında olmadığı kötü hırslar ve istekler, hayatında hiçbir değişiklik yapmadan zamanla kaybolup gidecekti belki de. Öte yandan Macbeth bu Cadıları hiç görmeden, tabiatüstü kötü güçlerin etkisine kapılmadan, Duncan'ı yok etmeğe karar verseydi, o zaman Macbeth'in tragedyası bayağılaşacak, tahta geçmek için kıralını öldüren haris bir generalin basit hikâyesi haline girecekti. Oysa Macbeth'in bu uğursuz varlıklarla karşılaşması, bütün oyuna, gündelik hayatımızın alelâde olaylarını aşan gerçekdışı ve esrarlı bir hava veriyor; bu sayede Macbeth — suçlu olmasına rağmen — yüceleşiyor gözümüzde.

Macbeth, Shakespeare'in öteki tragedyaları gibi durumu açıklayan konuşmalarla değil de; bu dünyadan esmiyor duygusunu uyandıran — ve bütün oyun boyunca esip duracak olan - korkunç bir fırtınanın gök gürültüleri, uzaktaki savaşın yankıları arasında, ıssız ve karanlık bir fundalıkta Cadıların görünmesiyle ansızın başlar. Yalnız onbir mısra tutan o kısacık birinci sahne, esrarlı bir büyüyü andırır ve bir senfoninin leit-motiv'i gibi, bütün esere havasını verir. Savaş kazanılıp kaybedildikten sonra: gökgürültüsü, şimşek ve yağmurda yeniden buluşup, gün batmadan önce Macbeth'in karşısına çıkacaklarını söylerler Cadılar. Macbeth'in adını ilk olarak onlardan duymuş oluruz böylece. Savaşın hem kazanılması, hem kaybedilmesi ise, ayrıca mânalıdır. Çünkü daha sonra göreceğimiz gibi, Macbeth'in şimdi kazandığı bu savaş, kötü, güclerin etkisine kapılarak sonunda yenilmesinin başlangıcı olduğu için, bu savaşı kazandığı halde gene de kaybetmiştir gerçekde. Cadılar, iyi ile kötü arasında hiçbir fark görmedikleri, daha doğrusu iyi olanı kötü, kötü olanı da iyi saydıkları için, karanlık ve kasvetli havada uçup gitmeden önce, «iyi kötüdür, kötü de iyi» derler.

İkinci sahnenin bozuk vezni ve nerdeyse gülünç sayılabilecek aşırı ve tantanalı üslûbu Shakespeare'in tarzına pek uygun olmadığından, bazı eleştiriciler, bu sahneyi Shakespeare'in yazmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu parçayı Shakespeare'in yazdığını kabul etsek bile, metnin eksik ve dolayısıyla mantıksız olduğu şüphe götürmez. Çünkü Rosse'a göre, Macbeth, Thane (1) of Cawdor'u yenmiş, esir almıştır. Oysa üçüncü sahnede Cadılar, Macbeth'i Thane of Cawdor ünvaniyle selâmladıkları zaman, bu asilzadenin du-

---

(1) «Thane» ünvanı, o sıralarda İskoçyalı asilzadelere verilen yüksek ünvanlardan biriydi.

rumundan hiç haberi yokmuş gibi hayrete düşer Macbeth. Zaten bu ikinci sahne, tragedyanın özü ve karakterlerin anlaşılması bakımından pek önemli de değildir. Oyun başlarken yapılması gereken açıklamayı verir yalnız: Yaşlı Kıral Duncan, oğulları Malcolm ve Donalbain ve diğer bazı adamlarıyla Fores dolaylarındaki karargâhındadır. Kanlar içinde, yaralı bir subay oraya gelir, pek şatafatlı ve mübağalalı bir dille, savaş üstüne en son haberleri verir. O zaman anlarız ki, Macdonwald adlı biri, peşine bir sürü asker takarak, Duncan'a karşı ayaklanmıştır. Bu isyanı bastırmak görevini alan yiğit Macbeth, korkunç bir çarpışmadan sonra, Macdonwald'ı bir tek vuruşla orta yerinden ikiye bölmüş, kellesini surlara dikmiştir. İskoçyalılarla savaşan Norveçliler, o sırada durumdan faydalanmak istemişler, yılmak nedir bilmeyen Macbeth ile Banquo'nun üstüne saldırmışlardır. Yaralı subay baygınlık geçirdiği için, daha fazla konuşacak gücü kendinde bulamaz. Sahneye giren Rosse, Macbeth'in kahramanlıklarını anlatmağa devam eder. Vatan haini Thane of Cawdor ile birleşen Norveç Kıralı Sweno'nun ordusunu da yendiğini öğreniriz. Macbeth'in yiğitliğine hayran kalan Duncan, Thane of Cawdor'un hemen ölüm cezasına çarptırılmasını, onun ünvanının da Macbeth'e verilmesini emreder.

Macbeth'in kendini ilk olarak bundan sonraki sahnede görürüz; ve onun Cadılarla karşılaştığı bu sahne ayrıca önemlidir. Gene gök gürültüleri arasında meydana çıkan Cadılar, son buluşmalarından sonra yaptıkları ya da yapacakları kötü işleri birbirlerine anlatırlar. Meselâ, bir kaptan karısı kendisine kestane vermediği için, kadıncağızın kocasından öc almağa niyetlenir Birinci Cadı: Bir eleğe bindiği gibi, Halep'e giden kaptanın peşine düşecek, ona eziyet edecek, uykusuna engel olacak, onu zayıflatıp çöpe çevirecek;

gemisini batırmayacak ama, haftalarca fırtınalarda sarsıp perişan edecektir. Cadıların sözde yaptıkları olağan işler arasındaydı bu çeşit şeyler. Hatta Birinci James'in nişanlısı Prenses Anne'ı İskoçyaya getiren gemi fırtınaya tutulup geciktiği zaman, bunda cadıların parmağı olduğunu ileri sürmüştü Kıral. Üçüncü sahnenin aşağı yukarı otuz mısraı tragedyanın esas anlamına hiçbir şey katmadığı için, bazı Shakespeare uzmanları, bu parçayı başka bir yazarın esere eklediğini iddia ederler.

Üçüncü sahnenin asıl önemli kısmı, Fores'e, Kıral Duncan'ın yanına gitmek için yola çıkan Macbeth ile Banquo'nun sahneye girmeleriyle başlar. Kendilerine «weird sisters» diyen Cadılar, Macbeth'in yaklaştığını haber veren davul sesini duyar duymaz, elele verip üçer defa döne döne bir büyü yaparlar.

Macbeth'in ağzından çıkan ilk söz, birinci sahnenin sonunda Cadıların söylediklerinin bir yankısı gibidir. Macbeth, «bundan kötü, bundan iyi bir gün yaşamadım» (1) demekle, havanın değişik olduğunu, hem iyi hem de kötü, yani hem güzel hem de fırtınalı olduğunu söylemek istemiş olabilir. Havanın bozukluğuna rağmen, kazandığı zaferle, aslında bunun güzel bir gün olduğunu anlatmak istiyordur belki de. Ama basit görünen bu sözde çok derin bir anlam gizlidir bize kalırsa. Dowden'e göre, henüz Cadıları görmemiş olmasına rağmen, onların sözlerini tekrarlaması, Macbeth ile bu tabiatüstü varlıklar arasındaki esrarlı bağın daha şimdiden kurulduğunu, Macbeth'in daha şimdiden Cadıların uğursuz etkisine kapıldığını gösterir. Theodore Spencer ise, baş-

(1) Macbeth'den verilen parçalar, Sabahattin Eyüpoğlu'nun çevirisinden alınmıştır. (Çan yayınları, İstanbul, 1962)

ka bakımdan anlamlı bulur bu sözü: Macbeth şimdilik hava gibi, hem iyi hem de kötüdür. İçindeki iyilik gelişebileceği gibi, içindeki kötülüğün de gelişebilmesi mümkündür.

Macbeth bu sözü söyler söylemez, Cadılarla karşılaşırlar. Onlarla ilk konuşan, biçimlerini bize anlatan Banquo'dur: Bu solgun, garip yaratıklar yeryüzünde bulunmalarına rağmen insana benzemiyorlardır. Kadın kılığındadırlar ama, sakalları vardır. Onların gerçekten yaşayıp yaşamadıkları, onlarla konuşmanın yolu olup olmadığı bilinmez Buruş buruş çatlak parmaklarını dudaklarına götürdüklerine göre, söylenenleri anlayan bu yaratıkların konuşmalarını ister Banquo. Macbeth de kim olduklarını açıklamalarını isteyince, Birinci Cadı, Macbeth'i bilinen ünvaniyle, Thane of Glamis diye selâmlar. İkinci Cadı, bizim bildiğimiz, ama henüz kendisinin bilmediği Thane of Cawdor ünvanını verir ona. Üçüncü Cadı ise, geleceğin kıralı diye selâmlar Macbeth'i. Bunu duyunca Macbeth, büyük bir korkuya kapılmışcasına sarsılır. O kadar ki, Banquo arkadaşının korkusunu görünce şaşar, bu hoş sözlerin onu niçin böylesine sarstığını sorar.

Bu soruya cevap vermez Macbeth. Banquo'ya göre, kendinden geçmiş gibidir. Tragedyanın başlangıcında Macbeth'in gizli düşüncelerinde ve isteklerinde suçlu olup olmadığını anlamak için, onun bu tepkisini dikkatle incelememiz gerekir. İrkilmesinin, korkusunun sebebi nedir? İyice yaşlanan Kıralın yakın akrabası olduğuna göre, günün birinde tahta geçmesi pekâlâ mümkündür. Schlegel'e göre, bu kehaneti duyunca Duncan'ı öldürmek düşüncesi ilk defa olarak aklına geldiği için, Macbeth böyle dehşete kapılır. Daha ileri giden Bradley, Cadılarla karşılaştığı zaman, düşüncelerinde ve isteklerinde Mac-

beth'in zaten tamamiyle suçsuz olmadığına inanır: Çünkü suçsuz bir adam, kendisine sırf taç vaadedildiği için, ne onun gibi korkuyla irkilir, ne de kaatil olmak düşüncesine kapılır hemen. Cadıların açıklamaları, Macbeth'in bilinçaltmdaki suçu gün ışığına çıkarmıştır. Aynı görüşü paylaşan Boaz, bu esrarlı yaratıkların sesinde kendi suçlu düşünceleri yansıdığı için, Macbeth'in böyle kendinden geçtiğini söyler. Hattâ Moulton'a göre, Macbeth ile karısı, Duncan'ı ortadan kaldırmak işini aralarında görüşmüşler, bir karara varmışlardır bile. Cadılar sırrını açığa vurunca. Macbeth elbette irkilecek, korkuya kapılacaktır.

Bilinçaltında hiçbir düşünce saklanmayan, tertemiz bir insan olan Banquo'nun Cadılara karşı davranışı, Macbeth'inkinden tamamiyle farklıdır. Arkadaşına güzel şeyler müjdeleyen bu garip varlıkların kendisiyle de konuşmalarını, geleceği üstüne haber vermelerini isterken, sâkin ve nerdeyse kayıtsızdır. Söylediği gibi, ne korkusu vardır onlardan, ne de bir dileği. Cadılar, Banquo'ya da doğru çıkacak kehanetlerde bulunurlar: Hem Macbeth kadar yükselemeyecek, hem de ondan yüce olacaktır Banquo; hem onun mutluluğuna erişemeyecek, hem de çok daha büyük bir mutluluğa varacaktır; kendi taç giymeyecek, ama çocukları ve torunları tahta oturacaklardır.

Cadılar, iki arkadaşı yeniden selâmlayıp ortadan kaybolmak üzereyken, kendini toparlayan Macbeth, onları alakoymak, bir şeyler daha öğrenmek ister: Thane of Cawdor ünvanını nasıl alabilir? Kıral olabilmesi ise büsbütün imkânsızdır. Bu garip bilgiyi nereden edinmişlerdir o esrarlı varlıklar? Bu ıssız, kasvetli kırlarda neden yolunu kesip böyle kehanetlerde bulunmuşlardır? Macbeth direnir bunları öğ-

renmek için. Ama Cadılar, cevap vermeden yokoluverirler ortadan. Banquo, filozofcasına bir kayıtsızlık içinde karşılar bunu: Suda kabarcıklar olduğu gibi, toprakda da kabarcıklar vardır. İşte onlar da bu çeşittendir. Bu acayip yaratıklar, ne ayrıca önemli, ne de pek gerçektir Banquo için. Onları Sahiden görüp görmediklerinden emin bile değildir aslında. Oysa Macbeth için korkunç bir gerçektir bu Cadılar. Aklı fikri onlardadır. Söylediklerini bir kere daha duymak, bir de Banquo'nun ağzından dinlemek istediği sırada sahneye giren Rosse ile Angus, Duncan'ın Macbeth'in yiğitliğine ne kadar hayran olduğunu anlatırlar, mükâfatlandırmak için ona Thane of Cawdor ünvanını bağışladığını bildirirler. Bunu duyunca Banquo, Şeytanın söylediklerinin doğru çıkmasına şaşar. Thane of Cawdor'un ihanetini bilmeyen Macbeth ise, bu habere ilkin inanamaz:

Cawdor beyi daha sağ: Ne diye,
Başkasının urbalarını giydiriyorsunuz bana? (1)

---

(1) Shakespeare's Imagery adlı kitabında Caroline Spurgeon'un da işaret etiği gibi, eğreti elbiseler giymekle ilgili bu çeşit benzetmelere sık sık görürüz Macbeth'de. Meselâ aynı sahnede Banquo, Macbeth için,

Yeni şerefler, yeni urbalar gibi geldi Macbeth'e:
Üstüne oturmadılar henüz, giydikce otururlar.
(I, 3)

der. Beşinci perdede, Angus, Macbeth'i suçlarken der ki:

Kırallığı bol geliyor sırtına,
Bir cücenin bir devden çaldığı kaftan gibi. (V, 2)

Haberin doğru olduğunu anlayınca, ilk defa olarak kesin bir umut belirir Macbeth'in içinde. Cadıların birinci kehanetleri doğru çıktığına göre, artık Thane of Cawdor olduğuna göre, ikinci kehanetlerinin doğru çıkması da, kıral olması da pekâlâ mümkündür. Bu umudun heyecanına kapılan Macbeth, arkadaşını da kendi havasına sokmak ister, bu gidişle Banquo'un soyundan gelenlerin de tahta çıkabileceklerini söyler. İşte o zaman Macbeth ile Banquo arasındaki ahlâk farkı iyice belirir: Banquo, sanki Macbeth'in aklından geçenleri sezmiş gibi onu uyarır. Cadıların vaadlerine inanmağa başlarsa, Thane of Cawdor ünvaniyle yetinmeyip, tahta göz koymasından korkar. Dürüst Banquo için tekin değildir bu çeşit işler. Kötü güclerin temsilcileri, sırf bizi iyice aldatmak amacıyla, bazen doğru şeyler de söylerler bize. Böylece güvenimizi elde ettikten sonra da mahvederler bizi. Biraz önce karşılarına çıkan garip yaratıkların karanlığın ve kötülüğün âletlerinden başka bir şey olmadıklarını sezmiş gibidir Banquo.

Gelgelelim Macbeth öylesine coşmuştur ki, bu uyarmanın farkına bile varmaz. Banquo, Angus ve Rosse ile konuşurken, bir kenara çekilip kendi düşüncelerine dalar. Aldığı haber, bir prolog, bir başlangıçtır yalnız. Asıl bundan sonra perde açılacak, krallığın şahane oyunu başlayacaktır. Ötelerden, tabiatüstü bir dünyadan işaret edilmiştir Macbeth'e.

Macbeth'e ayrıca uygundur bu benzetmeler. Çünkü o, gerçek kıralı öldürüp tahta oturmakla, başkasının elbisesini çalıp sırtına giyen bir hırsız gibi davranmıştır.

Kötü bir şey olamaz bu. Çünkü Cadıların dediği gibi, Thane of Cawdor ünvanını almıştır. Ama iyi bir şey de olamaz bu. Çünkü öteki kehanetin nasıl gerçekleşeceği aklına geldikçe, tüyleri diken diken oluyor, yüreği yerinden fırlarcasına kaburga kemiklerine çarpıyor, gerçek dünya ile bağları sanki kopuyordur:

Bu bir haber, ötelerden bir haber:
Ne kötüye benziyor, ne iyiye. Kötü olsa,
Ne diye böylesine ümit versin bana?
Doğru sözler etsin? Cawdor beyi oldum işte.
İyi olsa, ne diye kötülük soksun içime?
Öyle korkunç şeyler geliyor ki aklıma
Tüylerim ürperiyor; yüreğim yerinden fırlayıp
Kaburga kemiklerime çarpacak nerdeyse!
İnsanın düşündükleri
Gördüklerinden daha korkunç olurmuş meğer
Adam öldürmek bir kuruntu henüz kafamda,
Öyleyken, adam olmaktan çıkarıyor beni;
Elim ayağım kesiliyor daha düşünürken,
Olmayan bir şey olandan çok sarsıyor beni:
Tek o kalıyor ortada, o olmıyan şey!

Burada dikkat edilecek iki nokta var: Birincisi Macbeth'in, kaderin tacı kendisine bağışlamasını beklemeden, harekete geçip Duncan'ı öldürmeği düşündüğünü açıklaması. İkincisi de, hayal gücünün şaşılacak derecede canlı ve yorğun oluşu. Sırf bir düşünce, Duncan'ı öldürmek düşüncesi, Macbeth'i yıkarcasına sarsıyordur. Aklından geçenler, gerçek olaylardan çok daha korkunçtur Macbeth için. Hayal gücü bir işlemeğe başlayınca, gözle gördükleri siliniverir ortadan, ancak «olmayan» şeyler korkunç bir gerçek halini alır. O güclü hayalleri kendisine işkence edince, dayanılmaz acılar içinde kıvranır.

Bütün oyun boyunca göreceğiz bunu. Bu sahnede de hayal gücü öylesine yıkar ki Macbeth'i, kıral olmak umudunu kadere bırakır, tasarladığı cinayetten vazgeçer şimdilik. Ama Cadıların kehaneti artık saplanmıştır aklına. İleride bu konuda Banquo ile konuşmak istediğini söylemekten gene de kendini alamaz.

Birinci perdenin dördüncü sahnesinde, eski Thane of Cawdor'un idâm haberi Duncan'a verilir. Kıral, insanların içinden geçenleri yüzlerinden okumanın yolu olmadığını, ihanet eden bu adama yüzde yüz güvendiğini tam söylediği sırada, Macbeth sahneye girer. Bu tragedyada sık sık göreceğimiz acı alaylardan biridir bu. Zavallı ihtiyar Duncan, yeni Thane of Cawdor'un içinden geçenleri de yüzünden okuyamıyordur; Macbeth'e de yüzde yüz güveni vardır. Heyecandan gözleri yaşararak, onu iltifatlara boğar. Gelgelelim bu iltifatlardan hemen sonra, Kıral Duncan, Macbeth'i altüst eden iki haber verir. Birincisi, büyükoğlu Malcolm'u tahta varis gösterdiği; ikincisi de Macbeth'in Inverness'deki şatosuna gidip orada bir gece misafir kalacağıdır.

Kıral olmak umudunu artık kadere bırakamaz Macbeth. Malcolm'un tahta varis olmasıyla, yoluna öyle bir engel çıkmıştır ki, kendi dediği gibi, ya bu engelin karşısında düşüp kalacak, ya da kesin çarelere başvuracaktır. Duncan'ı öldürmek düşüncesi, korkunç bir şimşek gibi gene çakar aklında. Yıldızların sönmesini, içinde gömülü bu kara isteklere hiçbir ışığın sızmamasını, elinin karanlıkda işleyeceği bu cinayeti kendi gözünün bile görmemesini ister. Macbeth, Duncan'ı öldürmeği tasarlarken, ihtiyar Kıral onu öve öve göklere çıkarıyor, mertlik bakımından yeryüzünde onun eşi olmadığını söylüyordur.

Böyle acı bir istihzayla biten bu sahneden sonra, Inverness şatosunda geçen beşinci sahnede Lady Macbeth'i görürüz. Kocasının Cadılarla karşılaşmasını, ilk kehanetin doğru çıktığını anlatan mektubu okuyordur yüksek sesle. Macbeth'in Kıral Duncan ile görüşmeden önce yazdığı bu mektuptan, karısının kendisine ne kadar yakın olduğunu, gizli isteklerini ne kadar candan paylaştığını anlarız. Ama Macbeth'den farklı olarak, Lady Macbeth dakikasında ve kesinlikle kararını verir: Thane of Cawdor olduğu gibi kıral da olacaktır kocası. Tek korkusu Macbeth'in huyudur. Lady Macbeth, zekâsının keskinliğini gösteren bir şekilde inceler kocasını: Macbeth, insan tabiatını sınırlayan kuralları aşamadığı için, kestirme çarelere başvuramaz. Yücelmek ister, hırsları vardır; ama isteklerini gerçekleştirirken kötülük yapmağa yanaşmaz. Hem hakkı olmayan bir şeyi ele geçirmek ister, hem de kalleşlik etmekten çekinir. Macbeth'in bu huyunu iyice bilen Lady Macbeth, kocasını bir an önce görmek, kendi gücünü ona vermek için sabırsızlandığı sırada sahneye giren bir uşak, Kıralın şatoya geleceğini bildirir. Duncan'ı hemen o gece öldürmeği aklına koyan Lady Macbeth, vicdan azabı duymadan bu cinayeti işleyebilecek gücü diler kötü ruhlardan. Kadınlığından kurtulmayı, tepeden tırnağa kadar kötü bir zulümle dolmayı, sütünün zehire dönmesini ister. Ama ne çare ki bu süt - insanları besleyen ana sevgisinin bir sembolü olan bu süt - bir süre için gerçekten de zehire döneceği halde, duymaktan korktuğu, hattâ duymadığını sandığı o vicdan azabı sonunda gene de Lady Macbeth'i yıkacak, öldürecektir. Cinayet işlemeği tasarlarken, ne gariptir ki, tıpkı kocası gibi, o da koyu bir karanlığın dünyayı sarmasını diler, hançerinin açacağı öldürücü yarayı hiç kimse görmesin, bu korkunç işe Tanrı engel olmasın diye.

Lady Macbeth, iradesini en güçlü, en gergin bir duruma getirdiği sırada sahneye giren Macbeth, gene kararsızlıklar içinde bocalamaktadır. Lady Macbeth, kocasını eski ve yeni ünvaniyle selâmlar, gelecekte daha da büyük bir ünvana sahip olacağını imâ eder. Sonra şatolarına gelen Duncan'ın ne zaman gideceğini sorar. Macbeth, hiçbir şey olmamış gibi, Kıralın ertesi gün gitmek niyetinde olduğunu bildirir. Lady Macbeth, ikisinin de aklından geçenleri, hiç çekinmeden açığa vurarak, öyle bir günün hiçbir zaman doğmayacağını, yani Kıralın Inverness şatosundan canlı çıkmayacağını kesinlikle söyler. Sonra, kocasının heyecandan allak bullak yüzü düşündüklerini açığa vurmasın diye, ona bazı öğütler verir: Macbeth'in yüzü, içinde garip şeyler yazılı bir kitaba benzememelidir. Sözleriyle, her haliyle çevresini aldatmalıdır. Bir çiçek kadar saf ve temiz görünmeli, ama bu çiçeğin altında bir yılan gizlenmelidir. Lady Macbeth'in tek istediği, kocasının hiçbir şey belli etmemesi, gerisini ona bırakmasıdır. Macbeth, ileride bu konuyu konuşacaklarını söylemekle, hâlâ karar veremediğini gösterir. Zaten sonuna kadar da kesin karar veremeyecektir. Ama karısının iradesine boyun eğeceği bellidir artık.

Birinci perdenin dördüncü sahnesi, Duncan'ın Macbeth'in mertliğini övmesiyle, yani seyirciler ve okuyucular için pek acı bir istihzayla bittiği gibi, Inverness şatosunun önünde geçen altıncı sahne de gene acı bir istihzayla, Duncan'ın, öldürüleceği şatonun içaçıcı manzarasını ve tatlı havasını övmesiyle başlar. Macbeth'in kötü hırslarının ikinci kurbanı olacak Banquo da, şatonun çevresinde kırlangıçlar uçtuğunu, bu kuşların yuva kurdukları yerlerde havanın her zaman temiz olduğunu anlatır. Sessiz bir akşam vaktı, yakında öleceklerini bildiğimiz bu iki kişinin söyledikleri huzur dolu sözler, Macbeth

ile karısının tasarladıkları cinayeti tartıştıkları bundan bir önceki ve bir sonraki sahnelerle tam bir karşıtlık gösterir. Lady Macbeth sahneye girince, yaşlı Kıral ile şatonun hanımı birbirlerine iltifat ederler. Lady Macbeth ne kadar ikiyüzlüce konuşuyorsa, Duncan da o kadar candan konuşuyordur. Sahnenin sonunda, gene Macbeth'e sevgisinden bahseder, ona yeni şerefler bağışlayacağını söyler. Sonra, öldüreceği bu mübarek ihtiyara, şatosunun yolunu gösterir Lady Macbeth.

Birinci perdenin yedinci ve son sahnesinde, Kıralın şatoya konuk gelişini kutlamak için verilen ziyafet devam ederken, içindeki müthiş gerilime, hırsı ile korkuları arasındaki çatışmaya artık dayanamayan Macbeth'in, tek başına kalmak için kendini dışarı attığını görürüz. Karmakarışık sözlerinden, hem her şeyin bir an önce olup bitmesini istediğini, hem de çekeceği cezadan korktuğunu anlarız. Duncan'a yaptığını öğrenenler, ileride aynı şeyi Macbeth'e yapabilirler. Zehir dolu kadehi dönüp dolaşıp Macbeth'in dudağına gelebilir gene. İşleyeceği cinayeti büsbütün korkunçlaştıran çeşitli sebepler vardır: Yalnız hükümdarı değil, aynı zamanda yakın akrabasıdır Duncan. Bundan başka evinde konukdur. Değil onu kendi bıçaklamak, Kıralı ellerden koruması gerekir Macbeth'in. Üstelik Duncan son derece iyi bir insan, eşsiz bir hükümdardır. O kadar kusursuzdur ki, erdemleri birer melek gibi ayaklanıp, onu yokedeni bütün dünyanın önünde lânetleyecekler, herkes acısından ağlayacaktır. Kendisini eninde sonunda belki de yıkacak olan hırsından başka, Macbeth'in bu cinayeti işlemesi için hiçbir sebep de yoktur aslında.

Macbeth, böyle tek başına konuşur - daha doğrusu düşünürken - Duncan'ı öldürmekten vazgeçmek

üzere olduğu anlaşılır. Ama tam o sırada karısı sahneye girer. Macbeth böyle sofradan kalkıp kaçtığı için öfkelenmiştir. Kıralın da onu sorduğunu söyler. Macbeth, Duncan'ı öldürmeyeceğini açıkça bildirir karısına. Kıral ona şerefler bağışlamış, bu sayede herkesin gözüne girmiştir. Bütün hayatını yıkmak niyetinde değildir. Karısı bunu kabul etse, belki bu iş burada kalacak, Macbeth kaatil olmayacak, bütün hayatı yıkılmayacaktır. Ama Lady Macbeth şiddetle saldırır kocasına. Bu konuda hiçbir zaman kesin bir söz vermediği halde, onu korkak ve dönek olmakla suçlar. Can attığı şeyi elde etmekten çekinen bir pısırığa; hem balığa göz koyan, hem de ayağını ıslatmağa yanaşmayan zavallı bir kediye benzetir onu. Kocasını iyice kışkırtmak için, bu arada çok kadınca bir çareye de başvurur, bu kadar kararsız ve gücsüz bir adamın sevgisine inanmadığını söyler. Karısını susturmak, kendini savunmak için çok doğru bir söz söyler Macbeth:

Bir insana yaraşan
Her şeyi yapmaya varım. Ondan ötesini yaptım mı,
İnsan olmaktan çıkarım.

Gelgelelım, böyle mertce konuşurken bile, karısının o korkunç iradesinin ağır basacağı, bu yüzden Macbeth'in insan olmaktan çıkacağı bellidir. Bunu hissetmiş gibi, Lady Macbeth'in hücumları büsbütün şiddetlenir: Macbeth cinayeti tasarlarken bir hayvandı da şimdi mi insan oldu diye sorarak, onunla acı acı alay eder; asıl bu işi yaptıktan sonra yüce bir insan olacağını ileri sürer. Kocasının davranışının mantıksızlığına da işaret eder: Durum Duncan'ı öldürmeğe hiç uygun değilken buna aklı yatmış, şimdi fevkalâde bir tesadüfle Kıral evlerine geldiği sı-

rada, bütün şartlar onun yokedilmesine elverişliyken, birden bire cayıvermiştir. Lady Macbeth bu sırada korkunç bir benzetme de yapar: Çocuk emzirdiğini, (1) bir bebeği sevmenin ne kadar tatlı bir şey olduğunu bildiğini; ama Macbeth gibi dönek olmaktansa, verdiği yemini tutmamaktansa, meme emen yavrusunu göğsünden koparıp öldürebileceğini söyler. Oysa elimizdeki metne göre, Macbeth böyle bir yemin vermiş değildir. Ama oyundan bazı parçaların, bu arada böyle bir yemin sahnesinin çıkartılmış olması pek âlâ mümkündür. Karısının bütün bu hakaretleri, bu acı alayları, bu sitemleri, bu dramatik sözleri karşısında bocalamağa başlayan Macbeth, gene değişir, «ya başaramazsak,» diye kekeler. Ama Lady Macbeth öyle dört başı mâmur bir plân hazırlamıştır ki, bu işi başaramamaları imkânsızdır: Yolculuğundan sonra yorgun düşen Duncan derin bir uykuya dalınca, Lady Macbeth, geceleri onu koruyan iki adamı iyice sarhoş edip sızdıracak, Kıralın ölümünü de onların sırtına yükleyecektir. Karısının plânına hayran kalan Macbeth, bu kadar korkunç gücü olan kadının, dünyaya ancak erkek çocuk getirmesi gerektiğini söyler. Gerçekten de Lady Macbeth bu sırada kadınlığından tamamiyle sıyrılmış, amansız bir zulüm timsali olmuş gibidir. Coşan Macbeth, bu plânı pekiştirmek için, Duncan'ı, kendi adamlarının hançerleriyle öldürmeği, onların yüzü-

---

(1) Macbeth'lerin çocuğu olmadığını bildiğimiz için, bu cümle bazı Shakespeare uzmanlarını fena halde telâşlandırmıştır. Aslında bu telâş yersiz. Lady Macbeth'in küçük yaşta ölen bir çocuğu olmuştur belki. Sonra, Goethe'nin de işaret ettiği gibi, hiç çocuğu olmasa bile, Shakespeare sırf onun sözlerini daha etkili yapmak amacıyla Lady Macbeth'i böyle konuşturabilir.

nü gözünü kana bulamağı teklif eder. Artık her şey kararlaştırılmıştır. Duncan o gece ölecektir. Macbeth, yüreğindeki hainliği gizleyen sahte bir gülümsemeyle, bitmek üzere olan ziyafete geri döner.

İkinci perdenin birinci sahnesi aynı gece geçer. Şatonun iç avlusunda Banquo ile oğlu Fleance'ı görürüz. Yanlarında meşale tutan bir uşakla birlikte, kendilerine verilen odaya gitmektedirler. Saat onikiyi geçmiş, ay batmış, gökte bir tek yıldız bile yoktur. Banquo'nun dediği gibi, gökyüzünün bütün kandilleri sönmüştür bu kapkaranlık gecede. (Bu karanlık tema'sının Macbeth'de ne kadar büyük yer tuttuğunu, tragedyanın en önemli sahnelerinin karanlıkta geçtiğini ileride de göreceğiz.) Banquo, o gece işlenecek korkunç cinayeti sanki önceden sezmiş gibi, garip bir huzursuzluk içindedir. Hem kurşun gibi ağır bir uyku çökmüştür üstüne, hem de uyumak istemiyor, uyumaktan nerdeyse korkuyordur. Uyurken insanın içine girebilecek kötü düşüncelerden sakınabilmek için, dua etmekten alamaz kendini. Öylesine tedirgindir ki, bir dost evinde olmasına rağmen, yanında meşaleli bir uşakla, birisinin yaklaştığını görünce, oğluna verdiği kılıcını hemen geri ister. Gelen Macbeth'dir. Banquo, Kıralın yattığını söyler; Macbeth'in hâlâ ayakta olmasına şaşar. Banquo'nun anlattığına göre, Macbeth'in konukseverliğinden pek memnun kalan yaşlı Kıral, şatonun uşaklarına bol bol bahşiş vermiş, Lady Macbeth'e de bir pırlanta hediye etmiştir. O gece öldürüleceğini bildiğimiz Kıralın, görülmedik bir keyf, sonsuz bir sevinç içinde olduğu söylenilmesi, bu tragedyada çok sık karşılaştığımız o acı istihzalardan biridir gene. Macbeth, hazırlıksız oldukları için, Duncan'ı gerektiği gibi ağırlayamadıklarına dair basmakalıp bir lâf ederken, Banquo birden bire Cadılardan söz açar: O üç Cadıyı ge-

ce rüyasında görmüştür. Macbeth'e söyledikleri oldukca doğru çıkmıştır onların. Bu kehanetleri pek önemsememiş gibi davranan Banquo'nun bu rüyası, Cadıların onun bilinçaltında gene de yer edindiklerini gösterir. Belki de Banquo bu yüzden, yani uykusunda kendisine musallat olabilecek kötü düşüncelerden korunmak için dua etmiştir biraz önce. «Sana söyledikleri oldukca doğru çıktı» dediğine göre, belki kendi de farkına varmadan, «bana söyledikleri de doğru çıkacak mı acaba?» gibi bir merak saplanmıştır Banquo'nun içine. Buna karşılık, aklı fikri Cadılarda olan, onların kehanetlerini tamamiyle gerçekleştirmek için Kıralı öldürmeğe hazırlanan Macbeth, Cadıları hiç düşünmediğini söyler. Bu yalandan hemen sonra da, birinci perdenin üçüncü sahnesinin sonunda yaptığı teklifi tekrarlayarak, bir boş vaktinde Banquo ile bu konuda konuşmak istediğini bildirir. Macbeth bununla da kalmaz. Banquo'ya kapalı şekilde bir çeşit vaadde bulunur: Sırası gelince, Banquo kendisini tutarsa, şan ve şerefi artacaktır onun. Banquo da, aynı kapalı şekilde, şerefini arttıracağım derken lekelememek şartiyle, Macbeth'i tutabileceğini söyler.

Banquo, ev sahibine iyi geceler dileyip oğluyla beraber çekildikten sonra, Macbeth, yatmadan önce içtiği içkisinin hazırlandığını bildiren çanı çalması için Lady Macbeth'e uşağı ile haber gönderir. Aslında Duncan'ın ölüm çanıdır bu.

Macbeth sahnede tek başına kalınca, korkunç şeyleri somutlaştıran, gözle görülür biçimde canlandıran o müthiş hayal gücü hemen işlemeğe başlar. Sapı kendine doğru dönük bir hançer görür önünde. Eskiden **Macbeth** oynanırken, ince bir iple havada asılı bir hançer, gerçekten de görülürmüş sahnede. Bu mizanseni hâlâ savunan bazı saf eleştiriciler de vardır. E.K. Chambers, havada asılı hançerin biraz

komik kaçacağını her halde anlamış olacak ki, bir masanın üstünde durmasını ister hançerin. Ama bize kalırsa, bu da pek saçma. Çünkü o hayal hançeri gerçek bir eşya olarak gösterilecekse, Macbeth elini uzattığı zaman onu tutabilmesi gerekir. Oysa ateşler içinde yanan beyninin yarattığı, gözüyle gördüğünü sandığı hançeri, eliyle tutamaz Macbeth. Kendi gerçek hançerine davrandığı zaman, hayalhançerin ağzında ve sapında kan lekeleri belirir, uyuyan ihtiyarı daha şimdiden bıçaklamış gibi.

İşte bu hayal gücü sayesinde, Macbeth bizim gözümüzde sıradan bir kaatil olmaktan kurtulur. Müthiş bir canlılığı olan bu hayal gücü, Macbeth'i çoğu zaman bir rüya, daha doğrusu bir karabasan havasında yaşatır. Macbeth bu yüzden, gerçekte olmayan şeyler görür, sesler duyar. Üstelik bu sanrılar, elle tutulur şeylerden çok daha gerçektir Macbeth için. Böylesine hasta bir hayal gücü olan bir adamın, Cadılarla, yani korkunç ve karanlık bir görüntüler dünyasından gelen tabiatüstü varlıklarla karşılaşması, onu büsbütün sarsar, gerçekler dünyası ile bağlarını iyice koparır. Cadıları dinledikten sonra, onların kehanetleri, elle tutulur bir takım gerçekleri nerdeyse yok eder Macbeth'in kafasmda. Böylece Macbeth öyle bir psikolojik duruma düşer ki, kendi dediği gibi, ancak «olmayan» şeyler bir gerçek halini alır onun gözünde. Ve bu olmayan şeyler, Macbeth için öylesine gerçektir ki, biraz önce anlattığımız gibi, bunlar aklına gelir gelmez, yüreği koparcasına çarpar, bütün vücudü ürperir, kendinden geçer.

Bu hayal gücünün oyun boyunca, Macbeth'e hem işkence ettiğini, hem de onu uyarmağa çalıştığını göreceğiz. Çünkü bu hayal gücü, Macbeth'in vicdanının sesidir aslında. Macbeth, sırf vicdanı yüzünden gerçek dışı korkulara kapılır, havada asılı kanlı han-

çerler görür, «Macbeth uykuyu öldürdü!» diye bağıran sesler duyar, canına kıydığı Banquo'nun hortlağı ile karşılaşır. Onun bilinçaltı, bilinçüstünden çok daha dürüsttür. Bu gerçek benliğinin sözünü dinlese, şerefli bir insan olarak yaşayabilecektir belki de. Ne çare ki, Macbeth, çok derinden sarsılmakla beraber, gerçek benliğinin sesine hiçbir zaman boyun eğmez. Netekim bu sahnede de, «böyle şey yok» diye, vicdanının canlandırdığı kanlı hançeri inkâr eder, ona işaret vermek için karısının çaldığı çanın sesine uyar, Duncan'ı öldürmeğe gider.

İkinci perdenin ikinci sahnesi, şüphe yok ki, **Macbeth**'in en önemli kısmı, hızla gelişen tragedyanın doruğuna vardığı noktadır. Duncan'ın odasından çıkan Lady Macbeth, Kıralın yanında yatanların içkilerine onları iyice sızdıracak ilâçları katmış, hançerlerini kınlarından çıkarıp yastıklarının üstlerine koymuş, kapıları açmış, misafirin öldürülmesi için gereken bütün hazırlıkları yapmıştır. Şimdi Macbeth, Duncan'ı vurmak üzeredir, Lady Macbeth de onu aşağıda bekliyordur. Cinayetin asıl sorumluluğunu üstüne aldığı ve şu anda yalnız kendi hesabına değil kocası hesabına da cesaret göstermesi gerektiği için, içki de içmiştir. Kıralın adamlarını sarhoş edip sızdıran içkinin, kendisini yüreklendirdiğini coşturduğunu söyleyerek övünür. Ama Lady Macbeth'in sinirleri gergindir. Bir ses duyunca, elinde olmadan irkilir. Sonra, bunun baykuşun sesi olduğunu anlar. Eskiden elinde bir çan taşıyan bir gece bekcisi, ölüm cezasına çarptırılana, öleceği saati bildirir, idâmdan sonra da ölünün ardından yürürmüş. İşte baykuş da bu ödevi yerine getiriyor, Duncan'ın ölümünü haber veriyordur; çünkü Macbeth şimdi bu işi yapmaktadır.

Bilindiği gibi, klâsik Yunan tiyatrosunun kural-

larına hiçbir bakımdan uymayan Shakespeare'in oyunlarında, cinayetler perde arkasında değil de, sahnede, seyircilerin önünde işlenir. Ama bu tragedyada, Duncan önümüzde öldürülmez. Bunun iki sebebi olabilir bize kalırsa: Birincisi, Macbeth'in suçsuz bir ihtiyarı uykusunda nasıl bıçakladığını görmenin, tragedyanın kahramanını fazlasiyle gözümüzden düşürmesi, ona herhangi bir yakınlık duymamıza engel olması tehlikesidir. İkincisi de, bizim bu oyunda Duncan'ın ölümünden fazla, Macbeth'in bu yüzden çektiği korkunç vicdan azabı ile ilgilenmemizdir. O kadar ki, Macbeth, elleri kana bulanmış göründüğü zaman, ölü yatan ihtiyar Kırala değil, kaatilin perişanlığına acır seyirciler.

Macbeth daha sahneye gelmeden önce, en küçük gürültüden sakınması gerekirken, «kim var orada?» diye bağırışından ne halde olduğunu anlarız. Kocasının sesini duyan Lady Macbeth, yakalanacaklar diye korkuya kapılır. Ve işte o sırada, bile bile taktığı o kötülük ve zulüm maskesi yüzünden düşer gibi olur, ilk defa olarak insanca bir söz çıkar ağzından: Uyuyan Kıral babasına benzediği için, onu kendi eliyle öldüremediğini söyler:

Kendim bitirirdim işini
Uyurken babama benzetmeseydim.

Lady Macbeth'in bilinçaltına itip, kendinden bile gizlediği bu insanca duyguların, günün birinde ağır basıp onu sonunda intihara kadar nasıl sürükleyeceğini göreceğiz.

O sırada Macbeth sahneye girip Kıralı öldürdüğünü söyler. O kadar müthiş bir korku içindedir, sinirleri öylesine yıpranmıştır ki, «kim var orada?» diye kendi bağırdığının farkında değildir. Kıralın yanındaki adamların suçlu sayılmaları için yatak

odasında kalması gereken kanlı hançerleri de şaşkınlığından aşağı indirmiştir. Duncan'ı tam öldürdüğü sırada, bitişik odada yatan oğulları Malcolm ile Donalbain'in, uykularında sayıkladıklarını anlatır. Biri gülmüş, öteki de «adam öldürüyorlar» diye bağırmıştır. Bir ara uyanmışlar, sonra dua edip gene uykuya dalmışlardır. Macbeth'i o kanlı cellât elleri ile sanki görmüşler gibi, biri Tanrının kendilerini korumasını dilemiş, öteki de «âmin» diye cevap vermiştir. Ama Macbeth, Tanrıya sığınmak isteğiyle kıvrandığı halde, boğazı düğümlenmiş, bir türlü «âmin» diyememiştir. Şimdi inandığı o Tanrının kendisinden el çektiğini, insanlığın dışında kalacağını anlamış gibi, bunu tutturur. Hattâ «âmin» diyemeyişi, bir bakıma, ihtiyar Kıralı öldürmesinden bile daha korkunç bir şey olur, Macbeth'in gözünde:

Ben de âmin demek istedim, diyemedim
.....
Evet ama, neden âmin diyemedim?
Boğazımda düğümlendi kaldı âmin sözü.

O sırada Lady Macbeth, ilerideki gelişimini anlamak bakımından çok önemli bir söz söyler:

Böylesine düşünmeğe gelmez bu işler:
Aklını kaçırır insan.

Gerçekten de bu işler düşünülmeğe gelmez ve şimdilik kendini iyice kontrol edebilen Lady Macbeth, günün birinde bunları düşüne düşüne delirecektir.

Duncan'ı öldürdüğü sırada Macbeth, bir çeşit sanrıya kapılmış, en korkunç şeyleri canlandırmakda eşsiz bir ustalığı olan o uğursuz hayal gücü sayesinde, «kimseler uyumasın artık: Macbeth uykuyu öldürdü!» diye avaz avaz bağıran bir ses duymuştu.

Sahneye girmeden önce, «kim var orada?» diye haykırmasının sebebi budur belki. Macbeth, uyuyan ihtiyarı bıçaklamakla, yalnız misafirini, hükümdarını, akrabasını öldürmekle kalmamış; bundan daha da korkunç bir cinayet işlemiş, uykunun ta kendisini öldürmüştür - kaygıların karmakarışık yumağını çözen, yorgunları yıkayıp dinlendiren, acı çeken dımağların merhemi ve tabiatın bize sunduğu başlıca gıda olan güzel uykuyu öldürmüştür. İşte bu yüzden, Macbeth kendisi de artık uyuyamayacaktır. Bunun yalnız şairâne bir lâf olarak kalmadığını, feci bir gerçek haline girdiğini göreceğiz ileride. Tragedyanın sonuna kadar, Macbeth uykusuzluğun acıları içinde kıvranacak, uyuduğu zaman da korkunç rüyalarının işkencesini çekecektir. O kadar ki, bu dünyanın da, öteki dünyanın da yıkılmasını isteyecektir sırf rahat uyuyabilmek için:

Korkudan yediğim lokma boğazımdan
gitmeyecekse
Her gece korkunç rüyalar saracaksa uykularımı
Varsın her şey çığırından çıksın,
Bu dünya da yıkılsın, öteki dünya da. (III, 2)

Sırf uyuyabilmek için başka cinayetler de işleyecek, meselâ Macduff'ı bu yüzden öldürecek, ama gene de uyuyamayacaktır:

Sağ kalma ki, yufka yürekli korkuya,
Yalan söylüyorsun deyip uyuyabileyim,
Gök gürledikce. (IV, 1)

Vicdan azabını da, uykusuzluğun acısını da ileride kocası kadar şiddetle duyacak olan Lady Macbeth, Macbeth'in o müthiş hayal gücünden yoksun olduğu için, onun ne demek istediğini bile anlamaz

şimdilik. Bütün bunların boş kuruntulardan başka bir şey olmadığını, hiçbir sesin Macbeth'e seslenmediğini, kocasının güçlü olacağına «kafası hasta» bir insan gibi düşündüğünü söyler. Hemen ellerini yıkamasını; hançerleri Duncan'ın odasına geri götürüp, uyuyan hizmetkârın üstüne başına kan sürmesini emreder ona. Macbeth, kendisini yıkan korkuyu açığa vurarak, düpedüz karşı koyar karısının bu emrine. İşlediği cinayeti düşünmekten bile korktuğunu, öldürdüğü adamı bir daha görmeğe dayanamayacağını anlatır. Macbeth'i gücsüz olmakla suçlayan Lady Macbeth, ölünün odasına gidip bu işi kendisinin yapacağını bildirir. Ona göre, ölüler birer resim kadar zararsızdır. Korkunç bir resim ise, ancak çocukları dehşete düşürebilir. Landy Macbeth, odadan çıkmadan önce, eğer yaşlı Kıralın ölüsü hâlâ kanıyorsa, onun kanını alıp, uşakların yüzlerine süreceğini de söyler. İşte, ileride göreceğiz ki, eline bulaşan bu kanı artık hiçbir zaman temizleyemeyecektir. Lady Macbeth uykusunda yürürken, hep o kanın kokusunu duyacak, hep ellerini oğuşturacak, gene de o kan lekesinden kurtulamadığını sanacaktır.

Macbeth sahnede yalnız kalınca, şatonun kapısına vurulur. Gecenin karanlığında kopan bu gürültü, Macbeth'in korkusunu, perişanlığını büsbütün arttırır. Ama durumundan, yani kanlı elleriyle suçüstü yakalanmak kaygısından ileri gelen bir korku değildir bu. Macbeth'in o işkence edici hayal gücü, en aşırı kargaşalığa varmıştır artık: Sanki kendi kanlı elleri canlanmış, benliğinden kopmuş, bir başkasının elleri gibi Macbeth'e saldırıyor, onun gözlerini oymağa kalkıyordur. Ve Macbeth, bütün okyanuslardaki suların bile ellerini arıtamayacağını; tam tersine, onların yeşil suları kızıla çevireceğini sanır:

Nedir bu eller? Gözlerimi oyuyor bu eller!

Koca Posaidon'un bütün denizleri
Yıkayabilir mi bu elleri? Yıkayamaz!
Ellerim kana boyar denizleri.
Kızıla çevirir sonsuz yeşil dalgaları.

Ölü Kıralın kanını uşakların yüzüne bulaştıran Lady Macbeth, o sırada sahneye girer. Onun da elleri kızıla boyandığı halde, yüreğinde korku olmadığını söyler övünerek. Kapıya tekrar vurulunca, soğuk kanlılığının zerresini kaybetmez. Şatonun hangi kapısına Güneye bakan kapıya vurulduğunu bile anlar. Odalarına gideceklerini, yatmadıkları anlaşılmasın diye, geceliklerini giyeceklerini bildirir. Kocası, bütün denizlerin bile o kanlı elleri temizleyemeyeceğine inanırken, Lady Macbeth bu iş için biraz suyun yeteceğini söyler. Korkunç acılara daldığı için, karısının söylediklerinin farkında bile olmayan Macbeth'i tersler, toparlanmasını emreder. O sırada kapıya boyuna vurulmaktadır. Daha şimdiden pişman olan Macbeth, bu gürültünün, yatağında ölü yatan Duncan'ı uyandırabilmesini candan diler.

İkinci perdenin üçüncü sahnesi, zaman bakımından ikinci sahnenin doğrudan doğruya devamıdır. Kim olduklarını bilmediğimiz birileri, gece yarısı kapıya hâlâ vuruyorlar; Duncan'ı artık uyandıramayacak olan bu gürültü, nerdeyse Macbeth'i sarstığı kadar seyircileri de ürpertiyordur.

İşte tragedyanın en yoğunlaştığı, en gerginleştiği sırada, derin sarhoş uykularından ancak şimdi uyanabilen sarhoş kapıcı sahnede görünür. Dışarda bekleyenlere hiç aldırdığı yoktur. Eserde soytarı rolünü oynayan bu adam, kapıyı hemen açacağına, kendi kendine gevezelik etmeğe başlar. Cehennem kapıcısının çok işi gücü olacağını, boyuna kapı açmak zorunda kalacağını söyler. Daha yeni işlenen ci-

nayet yüzünden, Macbeth'in şatosunun gerçekten cehenneme döndüğünü, böylece kendisinin sahiden bir cehennem kapıcısı olduğunu o bilmiyordur. Ama bunu bilen bizler için, soytarının ilk sözünde acı bir istihza vardır. Derken bir oyun tutturur; cehennem kapıcısı olarak, kapıya her vuruluşda bir günahlıyı güya içeri alır. Kapıcının sarhoş hayalinde canlandırdığı bu günahlıların suçları, Macbeth ile karısının işledikleri cinayetin yanında pek hafif kalır: Biri, fazla kâr etmek için buğdayını istif eden, bereketli bir hasat olup da buğday fiyatı düşünce, kendi'ni asan dalaveracı bir çiftcidir. İkincisi, hep karışık, iki anlamlı sözlerle konuşup, söylediklerinin doğru olduğuna yalan yere yemin eden ve etrafını aldatan bir fesatcıdır. Tanrı adına millete ihanet etmiş, ama sonunda Tanrıyı aldatamayarak cehenneme düşmüştür. Üçüncüsü, o sıralarda çok zarif sayılan Fransız modası bir pantalon dikerken, müşterisinin verdiği kumaşın bir kısmını çalan bir terzidir.

Elizabeth çağı seyircilerinin yakından tanıdıkları tiplerdi bunlar: **Macbeth**'in yazıldığı 1606 yılında, ayrıca bereketli bir hasat olmuş, istifciler güç duruma düşmüşlerdi. Aynı yıl, Henry Garnet adında bir Cizvit papazı, vatana ihanet suçuyla mahkemeye verilmiş ve Londra'nın Protestan halkı, bu Katolik rahibın yargılanmasını büyük bir ilgiyle izlemişti. Terzilerin en son moda pantalon kumaşlarından parçalar aşırmaları, o sırada beylik şakalardan biriydi. Hattâ kapıcının sözleri Elizabeth çağının bazı olaylarına ve tiplerine o derece bağlıdır ki, bu sahneye fena halde içerleyen Alman eleştiricisi Levin Schücking, «oldu olacak, bari temsili yarıda bırakıp, akşam gazetelerinin en son baskısını seyircilere okuyalım,» der.

Dışardan gelenler kapıya vurunca, çiçeklerle

süslü yollardan geçerek ebediyen yanan ateşe, yani cehenneme gelen birçok meslek sahiplerini içeri almayı tasarlıyan Soytarı, bu cehennem kapıcısı oyunundan bıkar artık. Kapıyı açıp, hemen bir bahşiş ister içeri giren Macduff ile Lenox'dan. Macduff, bu kadar güç uyanabildiğine göre, çok mu geç yattığını sorunca, gevezeliklerine devam eden kapıcı, ikinci horoz ötünceye kadar, yani sabahın üçüne kadar içtiğini ve içkinin özelliklerini anlatır: İçki burun kızartır, uyutur, su döktürür. Şehveti hem kışkırtır, hem yokeder. İsteği kamçılar, ama gerçekleşmesine engel olarak kancıklık yapar. Şehveti hem uyandırır, hem yatıştırır; hem ayaklandırır, hem yarı yolda bırakır. Sonunda şehveti aldatarak, yere serip sızdırır. Bu şakalardan sonra, Macduff, Macbeth'in uyanıp uyanmadığını sorar kapıcıya. Bunun üzerine Macbeth sahneye girer. Kapıcının sesi çıkmaz artık, bir daha da karşılaşmayız onunla.

Bu sahne, Shakespeare'in bütün oyunları arasında en çok tartışılan parçalardan biridir. Kapıcının bu son sözlerini gerektiğinden fazla açık saçık bulan; üstelik bütün sahnenin yersiz, kaba, değersiz olduğuna inanan bazı kimseler, Shakespeare'in bunu yazmadığını, bunun ya Middleton'ın ya da başka bir yazarın eklemesi olduğunu ileri sürdüler. Anlaşılan bu sahne Schiller'in yüreğine inmişti; çünkü Weimar tiyatrosu için hazırladığı **Macbeth** adaptasyonunda, doğan güneşe kutsal bir şarkı söyleyen dindar bir ihtiyar koymuştu sarhoş kapıcının yerine. Ondokuzuncu yüzyılın en önemli Shakespeare eleştiricilerinden Coleridge de, kapıcının sözlerini pek bayağı, hattâ düpedüz «iğrenç» bulur. Bu parçayı, Shakespeare'in izniyle başka birinin yazdığını, ayak takımının bundan ayrıca hoşlandığını gören Shakespeare'in de bunu alakoyduğunu ileri sürer.

Ama eleştircilerin büyük bir çoğunluğu bu

arada Quiller-Couch, Walter Raleigh, Sidney Lee, Arthur Cunningham, A.C. Bradley, Stopford Brooke, Seccombe, Richard Moulton ve yeni eleştiricilerin hepsi - Coleridge gibi düşünenlere karşı geldiler, bu parçanın Shakespeare'in kaleminden çıktığına inandılar. Buna haklı olarak inanmakla da kalmayıp, Duncan'ın tam ölümünden sonra sarhoş kapıcının sahnede görünmesini, ancak Shakespeare'in dehasının yaratabileceği eşsiz bir buluş saydılar.

Kapıcı sahnesi Shakespeare'in kaleminden çıktığı kabûl edildikten sonra, bunun ne gibi bir amaçla yazıldığı uzun uzun tartışıldı. (1) Kimine göre, Kıralın ölümünün yarattığı dehşet ve korku havasını dağıtmak, bizi güldürerek tragedyanın gerginliğini yoketmek için yazılmış komik bir parçadır bu. Kimine göre, Shakespeare tüyler ürpertici bir cinayetle bir sarhoşun neşesi arasındaki kesin karşıtlıktan faydalanarak, trajik havayı yumuşatmak değil, tam tersine, büsbütün yoğunlaştırmak istemiştir. Kimine göre de, Shakespeare'in gerçekciliğinin bir belirtisidir bu sahne: Bir adamın, kendisine güvenen yakın akrabasını uykusunda vururken; bir yandan da günlük hayatın süregittiğini, sarhoş kapıcıların ileri geri konuşup şakalaştıklarını göstermiştir yazar.

Kapıcı sahnesi üstüne en doğru yargıyı, yüz elli

---

(1) Hattâ bu sahnenin sırf pratik bir amaçla, yani Macbeth ile karısına kanlı ellerini yıkamağa, gecelik giymeğe vakit vermek için yazıldığını ileri sürecek kadar saçmalayanlar bile çıkmıştır. Oysa yazar, Macduff ile Lenox'u, ya da başkalarını kapının önünde bir süre konuşturarak da kendini biraz toparlaması için katillere vakit sağlayabilirdi kolayca.

yıl kadar önce, 1823'de yayınladığı «On the Knocking at the Gate in Macbeth» adlı denemesinde, çağın en ilginç yazarlarından Thomas de Quincey vermiştir bize kalırsa. Quiller-Couch, Logan Pearsall Smith ve daha birçoklarının Shakespeare ile ilgili eleştirmeler arasında haklı olarak bir şaheser saydıkları bu kısa yorumda, De Quincey, Macbeth ile karısının yaptıklarının, bizi insanlar dünyasından uzak, karanlık bir cehenneme sürüklediğini anlatır. Bizi gerçeklere bağlayan bütün bağlar sanki artık kopmuş, bir çeşit boşluğa düşmüşüzdür. İşte tam o sırada kapıya vurulması ile bu karanlık cehennemden ayrılır, insan yüreğinin ve insan nabzının yeniden attığını duyar, gerçekler dünyasına geri döneriz. Bu korkunç duraklamadan sonra, normal hayatın yeniden başladığını anlarız.

Gerçekten de, Macduff ile Lenox'a kapının açılmasıyle, normal hayat şatoya yeniden girer. Bu iki kişi, Kıral ile beraber gelen misafirlerdir. Ama şatoda yer olmadığı için, geceyi başka bir yerde geçirmişlerdir. Şimdi gün doğmak üzeredir. Duncan, Macduff'a kendisini erkenden uyandırmasını emretmiş, Macduff da bu emri yerine getirmeğe gelmiştir. Macbeth görününce, kapıya vura vura onu uyandırdıklarını sanır Macduff. Macbeth, bu sahnenin başında kesik kesik cümlelerle konuşmakla beraber, kendini az çok kontrol altına alabilmiştir. Ama Macduff ile beraber Duncan'ın yanına gideceğine, onu yalnız gönderir Kıralın odasına. O sırada Lenox, geceleyin ne kadar korkunç şeyler olduğunu anlatır. Ama bunların en korkuncunu bilmiyordur tabî. Ve o konuşurken, Macbeth'in kulağı, Kıralın odasına giren adamın atmak üzere olduğu dehşet çığlığındadır. Lenox, gecenin fırtınalı geçtiğini söyler: Bacalar uçmuş; karanlık havalarda garip ağlaşmalar, ölüm çığlıkları, ülkede kargaşalık çıkacağını, felâketler

olacağını haber veren tüyler ürpertici sesler duyulmuş; baykuş bütün gece ötmüş; hattâ kimine göre, toprak bile sarsılmış sıtmaya tutulmuş gibi. Bütün bu tabiatüstü olaylardan anlarız ki, Macbeth kıralını, yakın akrabasını, konuğunu öldürmekle, insanlığa aykırı bir suç işlemiş ve bu yüzden bütün tabiat da galeyana gelmiştir. Zaten Shakespeare'in eserlerinde, müzik bir ahenk, anlaşma, mutluluk sembolü olduğu gibi; fırtına da kargaşalık, zulüm, felâket sembolüdür her zaman. Meselâ Kıral Lear'in iki büyük kızı, yaşlı babalarını gecenin karanlığında merhametsizce kapı dışarı atınca, müthiş bir fırtına kopar. **Julius Caesar**'da suikastcılar Caesar'ı öldürmeğe karar verince, gene fırtına başlar, yer sarsılır, gökyüzünden ateş parçaları yağar, hortlayan ölüler mezarlarından çıkar.

Lenox'un sözlerine karşılık, Macbeth, fena bir gece olduğunu söylemekle yetinir. O gecenin Macbeth için ne kadar fena olduğunu biz biliriz ancak. İşte tam o sırada, Macduff, korkunç feryatlar atarak Duncan'ın odasından fırlar. Macduff çanları çaldırıp, bütün şatoyu ayağa kaldırınca, Lady Macbeth de, bir şeyciklerden haberi yokmuş gibi sahneye koşar, ne olduğunu sorar. Macduff'ın durumu açıklamaktan çekinmesi, Lady Macbeth gibi bir kadının duymağa bile dayanamayacağı korkunç bir şeyin olduğunu söylemesi, durumu bilen bizleri acı acı güldürür. Macduff, o sırada sahneye gelen Banquo'ya Duncan'ın öldürüldüğünü bildirince, Lady Macbeth, «eyvallar olsun! ne felâket! Bizim evimizde hem de!» diye sahte bir çığlık atar. Banquo'nun, bunun, nerede olursa olsun korkunç bir felâket olduğunu söyleyerek Lady Macbeth'i terslemesi, acaba durumdan kuşkulandı mı diye bizi biraz düşündürür. Derken Macbeth, öldürdüğü adamın odasından çıkagelir. O sırada söylediği sözler çok gariptir: Bu felâketten

bir saat önce ölseydi, çok mutlu bir ömür sürmüş bilecekti kendini. Ama artık her şey boştur, yeryüzünde hiçbir şeyin anlamı yoktur. Hayatın şarabı içilmiş, kala kala tortusu kalmıştır dünya dediğimiz mahzende.

Görünüşte bunlar ikiyüzlü lâflar, kendi eliyle daha demin canına kıydığı adam için sahte bir yakınma hissini verebilir. Ama bize kalırsa, pek o kadar basit değildir işin içyüzü. Macbeth candan da söyleyebilir bu sözleri; çünkü bir saat önce, yani bu cinayeti işlemeden önce ölseydi, hayatı gerçekten de mutlu ve şerefli sayılabilecekti. Ama Macbeth için artık her şey yıkılmış, her şey kaynağından zehirlenmiştir. Belki de, Bradley'nin ileri sürdüğü gibi, Macbeth çevresindekileri aldatmak için böyle konuşuyor; ama kendi de farkına varmadan, benliğinde gizlenen en derin duyguları da açığa vurmuş oluyordur. Burada Macbeth'in bilincinin değil de, bilinçaltının dile geldiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda bu sözler, Macbeth'in geleceği bakımından korkunç bir kehânettir; çünkü şimdi değilse bile ilerde, onun gözünde hayatın gerçekten hiçbir tadı kalmayacak, bir aptalın anlattığı gürültülü ve öfkeli anlamsız bir masala dönecektir hayat.

Duncan'ın oğulları Malcolm ile Donalbain sahneye gelip de bu felâketten kimin sorumlu olduğunu sordukları zaman, Lady Macbeth'in önceden hesapladığı gibi, suç, Kıralın odasında yatanlara yüklenir. Lenox, onların yüzünün gözünün kan içinde olduğunu, yastıklarının üstündeki hançerlerin de kana bulandığını; uyanınca her ikisinin de akıllarını kaçırmış gibi etraflarına bakındıklarını anlatır. O sırada bizi hayrete düşüren bir şey öğreniriz: Macbeth, sözde öfkesini tutamayıp onları hemen orada öldürüvermiştir. (Böylece canına kıydığı adamların

sayısı da üçe çıkmıştır.) Zavallı uşakların kandırıcı sözlerle suçsuzluklarını ispat edecekleri korkusu ile, Macbeth'in birden paniğe kapıldığı anlaşılır. Ama bu saçma davranışı, durumunu büsbütün güçleştirmiştir. Netekim Macduff, belki de biraz kuşkulanarak, bunu niçin yaptığını sorar. Macbeth, çok tumturaklı ve sahte sözlerle, Kıralı böyle kanlar içinde görmeğe dayanamadığını, Duncan'a olan sevgisinin aklından ağır bastığını anlatmağa çalışırken, karısı birden bire fenalık geçirir. Görünüşte gerçek bir bayılma değil de, dikkati kendi üzerine çekerek, bocalayan Macbeth'i kurtarmak için kadınca bir hiledir bu. Ama bazı eleştiriciler - bu arada Dowden, Bradley. S A. Brooke, Schücking - kocası kendini ele verecek korkusu ile, Lady Macbeth'in, zaten gergin olan sinirlerini kontrol edemediğini, gerçekten bayıldığını ileri sürerler. Oyunun daha sonraki sahnelerinde Shakespeare bizi bu konuda aydınlatacak herhangi bir açıklama yapmadığı için, çok tartışılan ve Lady Macbeth'in kişiliği bakımından bir hayli önemli olan bu noktanın yorumunu, rejisörlere ve Lady Macbeth rolünü oynayacak sanatçılara bırakmaktan başka çare yok.

Karısının geçirdiği bayginhk gerçek olsun ya da olmasın, Macbeth'ı bu güç durumdan kurtarır. Sahnedekiler, evin hanımını dışarı taşırlarken, Duncan'ın oğulları Malcolm ile Donalbain, aralarında gizlice konuşurlar: Bu cinayet en çok onlara dokunduğu halde, susmak zorundadırlar. Tahta varis oldukları için, her an kendi başlarına da bir felâket gelecek diye bir korku girmiştir içlerine. Artık bu genç çocuklar herkesten, belki de en çok Macbeth'den kuşkulanıyorlardır. Çünkü onların kanına en yakın akrabaları en çok susamış olabilir. Bütün şüpheleri kendi üstlerine çekeceklerini düşünmeden, İskoçya'dan kaçmağa karar verirler. Malcolm İngilte-

re'ye, Donalbain de İrlanda'ya sığınacaktır. Derken Banquo, hemen giyinmelerini ve yeniden toplanıp Duncan'ın ölümü meselesini tartışmalarını teklif eder öteki lord'lara. Çeşitli korkular, belki de bir kısmı Macbeth'e yönelen kuşkular içinde olduğu halde, Banquo'nun vicdanı tertemizdir ve hainlere savaş açmağa kararlıdır.

İkinci perdenin dördüncü ve son sahnesi, aynı gecenin sabahını gösterir ve zaman bakımından bir öncekinin devamıdır. Ama dramatik aksiyonun, yani tragedyadaki olayların gelişimini değil de, bu cinayetin korkunçluğunu, İskoçyalıların tepkilerini, Duncan'ın ölümünün ertesi sabahı ülkenin havasını anlatır bu sahne. Böylece, açıklayıcı bir koro niteliğini taşır daha fazla. Bu koro ödevini aralarında paylaşan yaşlı bir adamla asilzadelerden Rosse, Macbeth'in şatosunun önünde konuşmaktadırlar. Yaşlı adam, uzun ömrünün yetmiş yılını iyice hatırladığını, bu sürede nice korkunç ve garip olaylar gördüğünü, ama geceki olayların hepsinden beter olduğunu söyler. Rosse, insanların işlediği bu cinayet yüzünden, Tanrının dünyayı sanki tehdit ettiğini anlatır. Çünkü saate bakılacak olursa gündüz olduğu halde, hâlâ devam ediyor, yeryüzü bir türlü aydınlanamıyordur. Karanlık, aydınlığı öylesine yenmştir ki, gün doğmaktan utanıyordur artık:

Ya gecenin zaferi bu, ya da gün utanıyor
doğmaktan.
Karanlıklar sarmış dünyamızın yüzünü
Dirl aydınlıklar öpecekken.

Karanlık tema'sının **Macbeth**'de ne kadar önemli olduğunu söylemeğe hacet bile yok. Tragedyanın bellibaşlı sahneleri, ya karanlık bir yerde, ya da geceleyin geçer. Cadılar, fırtınalı bir havanın alaca ka-

ranlığında çıkarlar Macbeth'in karşısına. Macbeth, Duncan'ı öldürmeden önce, tasarladığı cinayeti örtecek karanlığın basmasını diler:

Yıldızlar, kapayın gözlerinizi! Hiçbir ışık sızmasın
İçimdeki derin, karanlık isteklere. (I, 4)

Lady Macbeth'de de aynı isteği görürüz:

Sen de gel, karanlık gece;
En kara cehennem dumanlarına sarın da gel,
Gel ki görmesin açacağı yarayı keskin hançerimin gözü bile. (I, 5)

Duncan karanlıkta öldürülür. Banquo'nun anlattığı gibi, sanki gökyüzü hasislik etmiş, bir tek yıldız bile ışıldamamıştır o gece:

Gök amma da cimri bu gece:
Bütün kandillerini söndürmüş. (II, 1)

Kıralın ölümünden sonra ise, şimdi incelediğimiz sahnede görüldüğü gibi, gündüzün bile yeryüzünü karanlıklar basar. Daha sonraları, Banquo'yu öldürtmeden önce, Macbeth, gecenin, sevgi dolu gün ışığını karanlığa boğmasını ister:

Gel ey gece.
Bağla gözlerini yumuşak yürekli gündüzün.
(III, 2)

Banquo da karanlıkda öldürülür ve hortlağı geceleyin verilen ziyafette görünür Macbeth'e. Macbeth'in «geceyarısının karanlık cadıları» dediği o uğursuz varlıklarla ikinci karşılaşması, bir mağaranın alaca

karanlığındadır. Lady Macbeth «cehennem ne karanlıkmış» diyerek geceleri uykusunda yürür ve Duncan'ın öldürüldüğü sahneyi hep geceleri yeniden yaşar. Eskiden özlediği karanlığa artık hiç dayanamadığı için, her zaman bir mumun yanmasını emretmiştir odasında. Canımdan bıkan Macbeth, küçük bir mum parçasına benzetir hayatı ve bu mumun artık sönmesini ister. Oysa karanlık çoktan basmış, bu mum çoktan sönmüştür Macbeth için. Aslında bu tragedyada, güneşin o güzelim ışığı ancak iki sahnede parlar: Oyunun başlangıcında, Duncan'ın öleceği şatoya girmek üzere olduğu sırada; ve oyunun sonralarına doğru, Macbeth'in yenildiği sahnede. Gayet tabiîdir böyle oluşu. Çünkü **Macbeth**'de aydınlık, iyi güçlerin; karanlık da kötü güçlerin bir sembolüdür. Macbeth,

> **Gündüzün iyi kulları boyunlarını büküp**
> **Uykulara dalmak üzereler, gecenin kara gücleri**
> **Avlarının üstüne saldırmaya hazırlanırken**
> **(III, 2)**

demekle, sanki bütün tragedyanın gelişimini özetlemiş oluyor. Duncan'ın ölümünden sonra gün ışığını artık tamamiyle yenen, dış dünyayı örten bu karanlık, Macbeth'in içini saran kötülüğün bir sembolünden başka bir şey değildir aslında.

Tragedyanın üstüne çöken bu umutsuz ve korkunç karanlık içinde tek renk kanın kızıllığıdır. Shakespeare'in hiçbir eserinde kan sözü **Macbeth**'de olduğu kadar sık geçmez. Merak edip saydım. Aynı anlama gelenler bir yana, yalnız «blood, bloody, bleeding» (kan, kanlı, kanayan) kelimeleri oyunda kırk sekiz kere geçiyor yanılmıyorsam. Benzetmelerin, imgelerin çoğu kanla ilgilidir. Burada kan kelimesi, bir senfoninin leitmotivi gibi boyuna tekrarla-

nır: Lady Macbeth, Duncan'ı öldürmeği tasarladığı sırada, merhamet duymamak için, kanının koyulaşmasını ister. Macbeth, bu ,caniyetle çevresine kanlı bir ders vereceğini söyler. Hayalinde gördüğü hançerin üstünde kan damlaları vardır. Duncan'ı öldürdükten sonra öylesine kana bulanmıştır ki, bütün dünyanın denizlerini kızıla boyayabilir eli. Duncan'ın gümüş teni, altından yapılmış bir kanla işlenmiş gibidir. (1) Banquo için Duncan'ın ölümü kanlı bir iştir. Malcolm ve Donalbain'e göre, onların kanlarına susayanlar, kanca kendilerine en yakın olanlardır. Rosse için dünya artık kanlı bir sahnedir; gecenin görülmez eli kanlıdır. Banquo'nun ölüm haberini getiren kaatilin yüzünde kan vardır. Bundan sonra artık hep kan akacaktır, kan kanı istiyordur. Macduff'ı öldürmeği tasarladığı sırada, Macbeth bir kan denizinde bocalar gibidir. İskoçyalı asilzadeler kanlı bıçaklarından kurtulmak isterler. Cadılar kanla büyüler yaparlar. Macbeth, kanlı bir çocuk hayali görür; hayal ona, kanlı ve gözüpek olmasını emreder. Banquo'nun hortlağının saçlarında kan pıhtılaşmıştır. Macbeth'in baskısı altında zavallı İskoçya kanayıp durur. Macbeth'in asâsı kanlıdır. Uykusunda yürüyen Lady Macbeth, kan lekesini ve kan kokusunu ellerinden bir türlü çıkaramaz, ihtiyar bir adamın bu kadar çok kam oluşunu dehşetle hatırlar. Angus, Macbeth'in ellerinin, gizlice işlediği cinayetlerin kanı ile yapış yapış olduğunu söyler. Eserin en sonunda, savaşa çağıran borular, kan ve ölüm habercileridir.

Görüyoruz ki, ikinci perdenin son sahnesinde,

---

(1) Kanın hep korkunç ve iğrenç olduğu bu tragedyada, ancak yaşlı Kıralın temiz kanı, insanda dehşet değil de hayranlık uyandıran bir şekilde anlatılır bu satırda.

güpegündüz yeryüzünü saran, güneşi boğan, Macbeth'in suçunun ve çektiği acıların sembolü olan karanlıkda bizim için kan lekeleri vardır. Yaşlı adam, Rosse'un anlattığı bu karanlığın, o gece işlenen cinayet kadar tabiata aykırı olduğunu söylemekle tam bir gerçeğe değinmiş olur. Sözünü ettikleri tabiata aykırı olaylar bununla da bitmiyordur: Sıçan avlayan aşağılık bir baykuş, ta yükseklerde uçan soylu bir şahini öldürmüştür. (Burada şahinin Duncan'ı, baykuşun de Macbeth'i temsil etmesi mümkündür.) Duncan'ın cins atları, birden vahşileşerek, sağa sola saldırmağa başlamışlar, sonra da birbirlerini yemişlerdir. (Bu vahşileşen atlar da, Macbeth'in soysuzlaşan duygularının bir sembolü olabilir.)

Bunlar anlatılırken Macduff'ın sahneye girmesi ile, durumdaki son gelişmeleri de öğrenmiş oluruz: Malcolm ile Donalbain kaçmakla şüpheleri kendi üstlerine çekmişler, uşakları kışkırtıp, kendi babalarını öldürdüklcri sanısını uyandırmışlardır. Duncan'ın oğullarının ortadan kaybolmaları sayesinde tahta geçen Macbeth, törenle taç giymek üzere Scone'a gitmiştir. Demek ki, Macbeth ile karısının isteği yerine gelmiştir artık.

Üçüncü perdenin başlangıcında, Banquo'yu Fores'deki kıral sarayında görürüz. Sözlerini Macbeth'e yönelterek, sahnede tek başına konuşur, daha doğrusu Shakespeare'in oyunlarında çoğu zaman olduğu gibi, yüksek sesle düşünür: Macbeth kıral olmuş, Cadıların ona söylediklerinin hepsi artık doğru çıkmıştır. Banquo, bütün bunların, Macbeth'in hainee düzenleri sayesinde gerçekleştiğini seziyor; ama kuşkular içinde olmasına rağmen, gene de susuyordur. Yalnız susmakla kalmıyor, Cadıların kehanetleri doğru çıktığına göre, kendi çocuklarının ve torunlarının kıral olabileceklerini düşünerek umutlanıyordur da:

Kıral, Cawdor, Glamis, hepsi oldun:
Cadıkarılar ne dediyse çıktı.
Çıksın diye de korkarım kötü,
Çok kötü bir oyun oynadın.

Neden sana dedikleri çıksın da
Bana dedikleri çıkmasın?
Umuda kaptırmasın beni?

Shakespeare'in Holinshed'den nasıl faydalandığını anlatırken, en çok Banquo'nun karakteri konusunda kaynağından ayrıldığını, vakainamede Banquo'nun Macbeth'in düpedüz suçortağı olduğunu; ama Shakespeare'in, kendini koruyan James I'in efsanevî atasını temize çıkarmak yolunu seçtiğini söylemiştik. Zaten Macbeth ile karısının hiçbir suçortağı olmaması, işledikleri cinayette yapayalnız kalmaları, gerek sorumluluklarını, gerek çektikleri acıları derinleştirdiği için, dramatik bakımdan da bir zorunluktur bize kalırsa.

Banquo'nun, Macbeth'den tamamiyle farklı olarak, Cadıların kendisi ile ilgili kehanetlerini, soğukkanlılıkla, nerdeyse kayıtsızlıkla dinlediğini, hattâ kötü umutlara kapılmaması için arkadaşını uyardığını gördük. Ama Cadıların sözleri, Banquo'nun bilincini değilse bile, bilinçaltını derinden etkiledikleri de su götürmez. O kadar ki, ikinci perdenin başında, bu garip yaratıkların rüyalarına girdiklerini anlatır Macbeth'e. Arkadaşının kırallığı ile ilgili son kehanet de doğru çıkınca, Banquo büsbütün sarsılır; kendi çocuklarının da günün birinde kıral olacakları umudu, tatlı tatlı zehirlemeğe başlar içini. Demek ki, bir bakıma, Macbeth kadar Banquo da Cadıların kurbanıdır. Ama Banquo dürüsttür. Kötü hırslara kapılıp, bunları gerçekleştirmek için, Macbeth

gibi cinayet işleyemez. Hattâ bunu aklından bile geçiremez. Macbeth, kendisini desteklerse, şanının şerefinin artacağını kapalı şekilde vaadedince, Banquo'nun cevabı açık olduğu kadar da candandır: Banquo, şanını şerefini arttırayım derken eksiltmeyecektir, alnı her zaman ak kalacaktır.

Bununla beraber, Banquo'yu bir bakıma, Macbeth'in pasif bir suçortağı sayabiliriz gene de. Çünkü kehanetleri bilen bir o vardır. Haklı olarak da Macbeth'den kuşkulanıyor, ama gene de susuyordur. Böylece Banquo, davranışı yüzünden değil de, içindeki gizli umutlar ve düşünceler yüzünden suçludur. Bir şey yaptığı için değil, sustuğu için suçludur.

Netekim Macbeth, karısı ve maiyetiyle içeri girince, Banquo, «ama sus şimdi» der kendi kendine. Bu sahnede Macbeth, Banquo'ya karşı ne kadar ikiyüzlü davranıyorsa, Banquo da ona karşı o kadar ikiyüzlü davranıyordur aslında. Macbeth, Banquo'nun o akşam öleceğini bildiği halde, bin bir iltifatla onu akşama yemeğe dâvet eder. Banquo da, Macbeth'in Duncan'ın kaatili olduğunu sezdiği halde, aynı nezaketle bu dâveti kabul eder. Bu arada Macbeth büyük bir ustalıkla Banquo'nun ağzından lâf alır. Bir yere gitmek zorunda olan Banquo'nun akşam karanlığında saraya geri döneceğini; oğlu Fleance'ın da onunla beraber olacağını öğrenir. Tasarladığı cinayetin ancak karanlıkda işlenebileceği ve Fleance'ın ölmesi Banquo'nun ölmesi kadar önemli olduğu için, plânlarının aksamadan gerçekleşebilmesi bakımından, Macbeth'in bu iki şeyi bilmesi şarttır. Bu arada **Macbeth**'de sık sık görülen ve insanı ürperten o korkunç istihzalardan biriyle karşılaşırız gene: Macbeth, Banquo'nun o sırada ölmüş olacağını bile bile, akşamki ziyafete gelmesi için ısrar edince, Banquo muhakkak geleceğini bildirir. Birazdan görece-

gimiz gibi Banquo'nun kanlı hortlağı gerçekten de gelecektir bu ziyafete.

Banquo'yu gene iltifatlarla uğurladıktan sonra Macbeth, karısını da ötekileri de başından savar ve adamlarından birini gönderip, Banquo'yu öldürecek olan kaatilleri çağırtır. Onlar gelmeden önce, sahnede tek başına kalan Macbeth, Banquo gibi yüksek sesle düşünmeğe başlar: Asıl mesele kıral olmak değil, güven içinde tahta oturabilmektedir. Oysa Macbeth, hiç kimseden korkmadığı halde Banquo'dan korkuyordur. Octavius Caesar, Antonius'u nasıl yıldırıyorsa, Banquo da Macbeth'i öyle yıldırıyordur. Banquo'ya kin beslemesinin bir sebebi de, ölümünden sonra tahta kendi çocuklarının değil de, Banquo'nun çocuklarının geçeceği kehanetidir. Yabancılar uğruna Duncan gibi mübarek bir ihtiyarın kanını dökmüş, ruhunu cehennemlik etmiş olması, Macbeth'i öfkeden deliye döndürüyordur. Ama bize kalırsa, Macbeth'in Banquo'yu ortadan kaldırmasının gerçek sebebi yalnız bunlar değildir. Banquo, Cadıların kehanetlerini bildiği halde sustuğu ve susmakda her halde devam edeceği için, Macbeth'in yolunda bir tehlike sayılamaz aslında. Gelgelelim Banquo sırf varlığı ile, dürüstlüğü ile, Macbeth'i her an sessizce suçluyor gibidir. Macbeth'i asıl yıkan da budur işte.

Macbeth bütün bunları düşünürken, çağırdığı iki kaatil sahneye girer. Macbeth'in ilk sözlerinden, bunlarla daha önce de konuştuğunu anlarız. Bu iki adam, paraya karşılık cinayet işleyen, sıradan kaatiller değildir. İkisi de çok acı çekmiş olan, haksızlığa uğradıklarını sanan, bu yüzden de dünyaya kin besleyen, artık hiçbir şeyde umutları kalmadığı için her şeyi göze alan insanlardır. Niçin olduğu açıklanmaz ama, Banquo'ya özel bir garezleri olduğu bellidir. Ve Macbeth, onların bu garezlerini ustaca kış-

kırtmış, Banquo'yu öldürmeleri için onları kandırmıştır. O gece işlenecek cinayetle ilgili tam talimatı vermek üzere bir saate kadar yeniden görüşeceklerini söyleyerek kaatilleri savar.

Üçüncü perdenin ikinci sahnesinde, aynı gün, Lady Macbeth'i görürüz. Macbeth birazdan ikinci cinayetini işlemek üzere, Banquo'yu öldürtmek üzeredir. Ama Macbeth ile karısının durumu artık o kadar değişmiştir ki, birinci cinayeti en küçük ayrıntılarına kadar ustaca plânlayan Lady Macbeth'in, bu ikincisinden haberi bile yoktur. Artık inisyatif onun elinden çıkmış, kocasının eline geçmiştir. Artık Lady Macbeth, Banquo'nun ölümünde de, Macbeth'in bundan sonraki cinayetlerinde de pasif bir seyirci kalacaktır.

Lady Macbeth'in yalnızken söylediği ilk sözlerden, Duncan'ın ölümünden beri ne kadar çok değiştiğini, psikolojik bakımdan Macbeth'den daha çok yıkıldığını anlarız: İnsanın içinde huzur olmadıkça, tahtta oturmak da, her şey de boşunadır. Ölüp gitmek, cinayet işleyip kuşkular içinde yaşamaktan daha hayırlıdır:

Kendini boşuna harcanış olur insan,
Dilediğine erer de zevkine varmazsa.
Yıktığın hayat kendininki olsun daha iyi,
Yıkmakla kazandığın kuşkulu bir sevinç olursa.

Gittikçe artan ve sonunda Lady Macbeth'i intihara sürükleyen bu ölüm isteği, demek ki, daha şimdiden içine yerleşmiştir. Ama yanına çağırdığı kocası gelir gelmez, Lady Macbeth hemen toparlanır. Kendi dertlerini gizler, üzgün ve düşünceli göründüğü için Macbeth'i tatlı tatlı azarlar. Artık olan olduğunu, çaresiz şeyleri unutmak gerektiğini söyler. Macbeth'in buna verdiği cevap, karısının biraz

önceki sözlerinin bir yankısı gibidir Her şeyin, bu dünyanın da öteki dünyanın da yıkılmasına râzıdır; yeter ki artık kuruntular içinde yaşamasın, her gece korkunç rüyalarla sarsılmasın. İnsanı delirten bu huzursuzluğa, bu işkenceye katlanmaktansa, rahata kavuşmak için öldürdükleri gibi mezarda olsun, daha iyi:

İnsana rahat nefes aldırmayan kuruntularla
Beynimizi bir işkence masasına çevirmektense
Ölüp rahat etmek daha iyi, rahat etmek için
öldürdüklerimizle.

Ne acıdır ki, Macbeth, eliyle öldürdüğü Duncan'a gıpta ediyordur artık. Haklıdır da gıpta etmekte: Macbeth uyuyamazken, Duncan derin uykulardadır; çeşitli korkular, içteki ve dıştaki düşmanlar Macbeth'in hayatını zehirlerken, Duncan huzur içindedir:

Duncan mezarda: Hayatın ateşli sıtmasından
sonra
Rahat uykularda. Kalleşlik yaptı ona yapacağını.
Gayrı ne hançerden korkusu var, ne zehirden,
Ne içerdeki düşmanlar vurabilir onu,
Ne yabancı ordular, ne de başka hiçbir şey.

Görüyoruz ki, bu sahnede Macbeth ile karısının psikolojik durumu aynıdır. Şu farkla ki, Macbeth duyduğu acıyı ve bezginliği açığa vuruyor, Lady Macbeth ise bunu gizliyordur. Karı koca, hayatlarının bir dönüm noktasındadırlar. Artık karanlıklar iyice sinmek üzeredir iç dünyalarına. Macbeth'de irade diye bir şey yoktur. Ama Lady Macbeth, kendini kontrol etmek için kullandığı o demir gibi iradesi ile kocasını etkilemek yolunu seçse, Duncan'ı

öldürmesi için onu kışkırttığı gibi, bundan sonraki cinayetlerinin de önüne geçebilirdi. Hattâ duyduklarını yalnız açıklamakla bile bambaşka bir yola yöneltebilirdi Macbeth'i. Gelgelelim Lady Macbeth, kocasına, neşeli görünmesi, o geceki ziyafette hiçbir şey sezdirmemesi konusunda beylik öğütler vermekle yetinir. Macbeth ise, Banquo'nun öldürüleceğini, o geceki ziyafete gelemeyeceğini bildiği halde, Banquo'yu ayrıca hoş tutmasını diler karısından. Sonra, bunun ikiyüzlülüğünün kendi de farkına varmış gibi, gerçekte duyduklarını gizlemek zorunda kalmanın, hep bir maske takmanın acısından bahseder.

Artık Lady Macbeth, tartışacak, hattâ uzun boylu konuşacak durumda değildir. «Bunu bırak» diyebilir sadece. O sırada Macbeth, kafasındaki iğrenç ve korkunç kargaşalığı, bütün tragedyanın en güçlü mısralarından biriyle belirtir:

Ah, karıcığım, kafamın içi akreplerle (1) dolu!

Macbeth, Banquo ile oğlu Fleance'ın hâlâ yaşamalarını, acılarının sebebi olarak gösterir. Ama birkaç saat sonra ölmeleri için gereken bütün hazırlıkları yaptığına göre, belki de karısının bu konuda ne düşündüğünü anlamak için söylemiştir bunu. Lady Macbeth, kocasını avutmak amacı ile Banquo ile oğlunun günün birinde ölebileceklerini söyler. Macbeth, kapalı bir şekilde konuşarak, bu gece korkunç bir iş yapılacağını bildirir. Ama karısı bunun ne ol-

---

(1) Burada «scorpion» kelimesini kullanırken, Shakespeare her halde kelimenin «akrep» anlamını düşünüyordu. Ama «scorpion» uçlarında sivri maden parçaları olan bir kamçı anlamına da gelir. Ve kelimenin bu anlamı da Macbeth'in psikolojik durumuna uygundur; çünkü Macbeth, en can yakıcı kamçılarla kendi kendisine işkence etmektedir bir bakıma.

duğunu sorunca, hiçbir açıklamada bulunmaz. Hattâ, silik bir gölge haline gelen karısının varlığını unutarak, sanki yapayalnızmış gibi, tasarladığı cinayetin işlenmesine uygun olan karanlığın bir an önce basmasını diler.

Üçüncü perdenin üçüncü sahnesinde, Macbeth'in istediği karanlık her yanı sarmış; kaatiller, Banquo ile oğlunu öldürmek için, saraya giden yolda pusu kurmuşlardır. Ama iki kişi bildiğimiz kaatillerin yanına bir üçüncüsü katılmıştır şimdi. Birinci kaatil, onu kimin yolladığını sorunca, Macbeth tarafından gönderildiğini söyler. Bu adamın niçin çıkageldiği, kim olduğu, bir haylı kurcalanmıştır eleştiricilerin kafasını. Hattâ bazıları, hayal güclerini biraz fazlaca işletip, onun Macbeth'in kendisi olduğunu bile ileri sürmüşlerdir. Tabii ki, üçüncü kaatilin, Macbeth'in ayrıca güvendiği adamlarından biri olması ve durumu kontrol etmek için son dakikada oraya gönderilmesi, en akla yakın yorumdur. Banquo'nun tam ölümünden önce ortaya çıkıveren bu üçüncü kaatil, gene de esrarlı ve korkunç bir hava yaratır tragedyada. Logan Pearsall Smith, onu Cadılar gibi tabiatüstü bir varlık, daha doğrusu cinayetin ta kendisi sayar.

Kaatiller uzun zaman beklemezler. O kadar ısrarla çağrıldıkları ziyafete bir an önce gitmek isteyen Banquo ile Fleance, atlarından inip saraya doğru yürümeğe başlayınca, kaatiller üstlerine çullanırlar. Banquo öldürülür. Ama elinde tuttuğu meşalenin söndürülmesinden faydalanan oğlu, karanlıkda kaçar, canını kurtarır. Cadıların kehanetine göre, ileride Banquo'nun soyu tahta geçeceğinden, Fleance'ın ölümünü sağlamak, Banquo'nun ölümünü sağlamaktan bile daha önemlidir Macbeth için. Bu bakımdan Fleance'ın kurtuluşu, bir dönüm noktası sayılabilir Macbeth'in alınyazısında. Banquo'yu or-

tadan kaldırmasına rağmen, Macbeth gene de korkular içinde yaşayacak, elini büsbütün kana boyayacaktır bu yüzden.

Üçüncü perdenin dördüncü sahnesinde, aynı gece, Macbeth, kırallığının bütün tantanası içinde, ziyafete gelenleri ağırlamaktadır. Banquo'nun ölüm haberini beklediği için, yerinde oturamıyor, misafirler arasında dolaşıyordur. O sırada birinci kaatil kapıda görünür ve Macbeth onunla gizlice konuşur. Yüzünün kanlı olduğunu söyleyince, kaatil, bunun Banquo'nun kanı olduğunu bildirir. Macbeth biraz rahatlar. Ama Fleance'ın kaçtığı haberi, onu gene allak bullak eder. Ertesi gün tekrar görüşmek üzere kaatili başından savar.

Misafirlerinin yanına dönen Macbeth, iğrenç bir ikiyüzlülükle, ziyafete gelmediği için Banquo'ya tatlı tatlı sitem ederken, Banquo'nun kanlı hayaleti içeri girer, sofrada Macbeth'in yerine yerleşir. Akşama öleceğini bile bile, Macbeth onu ısrarla çağırmıştı ziyafete. Banquo da geleceğine söz vermişti. İnsanı ürperten korkunç bir alay vardır bu sözünü tutuşunda.

Banquo'nun hayaleti, nesnel değil, öznel bir hortlaktır. Yani onu herkes değil, ancak Macbeth görebiliyordur. Duncan'ı öldürmeden önce gözünün önünde canlanan kanlı hançer gibi, yaşlı kıralı öldürdüğü sırada «Macbeth'e uyku yok artık!» diye bağıran ses gibi, Macbeth'in o işkence edici hayal gücünün bir belirtisidir bu da.

Sofraya gelmesini istedikleri zaman, hayaleti hemen göremeyen, ama kendi iskemlesine bir başkasının yerleştiğinin farkına varan Macbeth, oturacak yer olmadığını söyler ilkin. Bunun üzerine Lenox, boş iskemleyi gösterir ona. İşte Macbeth ancak o zaman Banquo'yu görür. Öyle bir dehşete ka-

pılır ki, ilk tepkisi yalan söylemektir. Suçsuz olduğunu bağırır hayalete:

Ben yaptım diyemezsin elbet!
Beni gösterme öyle, kanlı başını sallayıp.

Bütün Lord'lar ayağa fırlarlar telâş içinde. Lady Macbeth, tam ne olduğunu bilemez ama, kocasının müthiş bir buhran geçirdiğini anlar. Soğukkanlılığını elden bırakmaz; Macbeth'in gençliğinden beri böyle hallere düştüğünü, hemen iyileşeceğini, bu sıralarda onunla ilgilenmemek gerektiğini söyler; herkesin oturup yemeğe başlamasını ister. Sonra Macbeth'e döner, büyüklerin önünde bir münasebetsizlik eden oğlunu azarlayan bir ana gibi, alçak sesle tersler kocasını: Macbeth, korkudan doğan kuruntulara kapılmıştır gene; karşısında boş bir iskemleden başka bir şey yoktur gerçekte:

Ayıptır, ayıp! Nedir o yüzünün hali?
Nedir o baktığın şey? Bir iskemle sadece.

Ama Macbeth, aklını başına toplayacak durumda değildir. Çevresini saran misafirlerin, kendisini uyaran karısının farkına bile varmıyor; korkudan delirmiş gibi, hayalete bağırıp çağırıyordur. Banquo'nun hortlağı kaybolduktan sonra bile, sanki odada kendisinden başka hiç kimse yokmuş gibi, bir süre sayıklamağa devam eder: Geçmişte de nice cinayetler işlenmiş, bol bol kan dökülmüştür. Ama eskiden bir adamın beyni parçalanınca, ölüp gider, her şey biterdi. Oysa şimdi, kafasında yirmi bıçak yarası olan ölüler (1) diriliyor, insanın iskemlesini

(1) Bu sahnenin başlangıcında, Macbeth'e ölüm haberini getiren birinci kaatil, Banquo'nun başında yirmi bıçak yarası olduğunu söylemişti.

alıyorlardır altından. Ve bunu düşünmek, işlediği cinayetten bile daha korkunç gelir Macbeth'e.

Karısının son bir uyarması üzerine Macbeth biraz toparlanır. Gelip geçici böyle garip bir illeti olduğunu ileri sürerek, özür diler misafirlerinden. Sonra gene ikiyüzlülük yapar, şarap kadehini kaldırır, sevgili dostu Banquo'nun da aralarında olmasını ister, onun şerefine içer. Macbeth'in ağzından bu söz çıkar çıkmaz, kaatili ile alay ediyormuş gibi, Banquo'nun hortlağı yeniden beliriverir. Macbeth'in korkusu daha da müthiştir bu defa. Dayanamaz bu kanlı hayaleti görmeğe. Hattâ duyduğu dehşet öylesine yoğundur ki, sanki Banquo'nun hortlağını bile sindirir, onun kaçmasına sebep olur. Ama Macbeth gene de kendine gelemez. Böyle bir görüntü karşısında, herkesin hiçbir şey olmamış gibi davranmalarına şaşar. Lord'lardan biri Macbeth'in neler gördüğünü sorunca, artık iyice kendini kaybeden kocasının her şeyi açığa vuracağını anlar Lady Macbeth. Macbeth'in gittikce fenalaştığını söyler; ona hiçbir şey sorulmamasını, herkesin hemen gitmesini ister.

Karısı ile sahnede yalnız kalan Macbeth, sayıklamalarına devam eder. Karışık sözlerinden iki şey anlarız yalnız: Biri, daha çok kan akacağı; ikincisi de, çeşitli mucizelerle, taşların kendiliğinden yerinden oynaması, ya da ağaçlarla kuşların dile gelmesi ile, en gizli cinayetlerin bile ergeç meydana çıkacağıdır:

Kan var akacak: kan kan ister, derler.
Elin kana bulandı mı, ne kadar gizlenirsen gizlen
Taşlar kımıldar, ağaçlar dile gelir;
Belirtiler, esrarlı bağıntılar içinde
Saksağanlar, kargalar, kuzgunlar konuşur.

Derken Macbeth toparlanıp, birden bire Macduff'ın sözünü etmeğe başlar: O geceki ziyafete gelmeyişinden kuşkulanmıştır. Bu işin de içyüzünü öğrenecektir. Macduff'ın da, bütün öteki lord'ların da evinde birer hafiye bulundurduğunu açıkladığı zaman, Macbeth'in ne kadar düştüğünü iyice anlarız. Ertesi gün erkenden Cadıları arayacağını da bildirir. Artık en kötü çarelere başvurarak, başına gelecek bütün felâketleri öğrenmek istiyordur. Ne gariptir ki, Banquo'nun hayaletini görünce duyduğu o müthiş korku, Macbeth'ı yıldıracağına, büsbütün saldırgan bir hale getirmiş gibidir. Macduff'ı da, kuşkulandığı her insanı da öldürmeğe hazırdır şimdi. Bir kan denizine öylesine batmıştır ki, artık geri dönmek, ileri gitmek kadar güç olmuştur:

Öylesine kan içinde yüzüyorum ki artık,
Geri gitsem de belâ, ileri gitsem de.

Lady Macbeth bütün bunlara kısacık bir tek cümle ile cevap verir, kocasına her şeyden fazla uyku gerektiğini söyler. İleride Lady Macbeth'in de rahat uyuyamayacağını bilen bizler için, gene çok acı bir alay vardır bu sözde. Kocasının cinayeti meydana çıkmasın diye harcadığı gayret, Lady Macbeth'in o görülmedik iradesinin son belirtisidir. Beşinci perdenin başlangıcında onunla bir daha karşılaştığımız zaman, tamamiyle yıkıldığını, Duncan'ın kanını ellerinden çıkartamamanın acısı içinde kıvrandığını göreceğiz.

Haklı olarak çoğu eleştiriciler, üçüncü perdenin beşinci sahnesini Shakespeare'in yazmadığına, başka bir yazarın bu parçayı oyuna eklediğine inanırlar. Zaten ayrıca önemli olmayan bu kısacık sahnenin eserden çıkartılması ile de hiçbir şey kaybedilmiş olmaz aslında. Burada, klâsik mitolojinin tanrıçaları ile Ortaçağ masalları cadılarının karşı kar-

şıya geldiklerini görürüz. Yunanlıların büyücü tanrıçası Hecate, kendinden izin almadan Macbeth'e kehanetlerde bulundukları için Cadıları fena halde azarlar. Ertesi gün Macbeth ile yeniden buluşacaklarını ve o sırada büyüleri sayesinde Macbeth'in gözünün önünde birçok görüntüler canlandırarak, onu büsbütün yıkacaklarını bildirir.

Üçüncü perdenin altıncı ve son sahnesi, ikinci perdenin son sahnesini andırır. İkinci perdenin sonunda, Rosse ile yaşlı bir adam konuşurken, İskoçyalıların Macbeth'den kuşkulanmadıklarını, ama Duncan'ın ölümünü tabiata aykırı korkunç bir olay saydıklarını görmüştük. Burada ise, Lenox ile başka bir Lord'un konuşmalarından, Macbeth'in suçluluğunu artık iyice bildiklerini anlarız. İskoçyalı Lord'lar, ziyafette onun neler söylediğini duymuşlardır. Banquo'nun o gece saraya gelirken öldürüldüğünü öğrenince, bu işi kimin düzenlediği meydana çıkıvermiştir. Belki de Macbeth, Fleance'ın kaçmasından faydalanarak, suçu ona yüklemek istemiştir. O zaman, Duncan'nın ölümünden sonra da oğullarının suçlandırıldığını herkes hatırlamış; ve Macbeth'in bu beceriksiz davranışı, Malcolm ile Donalbain'i temize çıkarmıştır. Böylece Macbeth, ikinci cinayetini işlemekle, durumunu sağlamlaştıracağı yerde, birinci cinayetinin de meydana çıkmasına yardım etmiştir istemiyerek.

Bu sahnenin başlangıcında, Lenox acı acı alay eder: Banquo, karanlıkda yürüdüğü için ölmüştür. Demek hiç kimsenin karanlıkda yürümemesi gerekir. Fleance kaçtığına göre, aklımıza eserse, bu delikanlının babasını öldürdüğünü ileri sürebiliriz. Neteki'm Malcolm ile Donalbain de kendi babalarını öldürmemişler midir? Duncan'ın ölümüne Macbeth'in yüreği öyle sızlamış, öyle sızlamıştır ki, dayanamayıp, yaşlı Kıralın adamlarını dakikasında bıçak-

layıvermiştir. Pek soylu bir davranıştır bu. Üstelik de pek ustaca bir davranıştır. Yoksa o iki zavallı, suçsuz olduklarını söylemeğe kalkarlardı. Macbeth, Duncan'ın ogullarını ele geçirirse, böyle eşsiz bir babaya kıydıkları için, onların hemen hakkından geliverir. Fleance'ı bulsa, o da aynı akıbete uğrar.

Lenox, bu alaylardan sonra ciddileşir. Sesini alçaltarak, Macbeth'in ziyafetine gelmediği için Macduff'ın gözden düştüğünü, şu sırada nerede bulunduğu bilinmediğini söyler. Adı verilmeyen öteki Lord'un, yaptığı açıklamalardan, İngiltere'den yeni döndüğü anlaşılır: İngiliz sarayına sığınan Malcolm'u, İngiliz kıralı Edward, büyük bir saygı ile karşılamıştır. Edward'ın ve Northumberland Dükü Siward'ın yardımını sağlamak üzere, şu sırada Macduff da Londra'da bulunmaktadır. İskoçya'lı Lord'ların amacı, Macbeth'i yok etmek, ülkelerini onun «lânetli elinden» kurtarmaktır. Demek ki, üçüncü perdenin sonunda, Cadıların temsil ettikleri tabiatüstü güçler de, insanlar da artık Macbeth'e karşı dönmüştür. Şimdiye kadar onun nasıl yükseldiğini gördük. Bundan sonra nasıl alçaldığını, sonunda nasıl yıkıldığını göreceğiz.

Dördüncü perde karanlık bir mağarada başlar. Gök gürlemekte; üç Cadı, mağaranın ortasmda kaynayan kazanın çevresinde, korkunç olduğu kadar iğrenç büyülerini yapmaktadırlar.(1) İçinde, yılan

---

(1) Bu sahnenin ilk 43 satırının, yani Macbeth görünüceye kadarki bölümün, düpedüz gerçekci bir mizansenle canlandırılmaması daha doğru olabilir bize kalırsa. Netekim Wilson Knight'ın anlattığına göre, Macbeth temsillerinden birinde, bu parça, tragedyanın kahramanının bir rüyası, daha doğrusu bir karabasanı olarak sahneye konulmuştur: Macbeth, sahnede tek başına, korkulu düşler görüyor-

zehirleri, baykuş kanatları, ejderha pulları, kurt dişleri, köpekbalığı kursakları, ölü doğan bebek parmakları v.s. konulan kazan, bir «cehennem çorbası» gibi kaynadıkça, sanki Macbeth'in alınyazısı da gittikçe kararıyor, acılaşıyor, uğursuzlaşıyordur.

Büyü tam kıvamına geldiği sırada, Cadılar kötü bir varlığın — artık kötülüğün ta kendisi olan bu yaratıkların gözünde bile Macbeth kötü bir varlık olmuştur — yaklaştığını sezerler ve Macbeth mağaraya girer. Bu ikinci ve son karşılaşmalarında, birincisinde olduğu gibi, onlar Macbeth'in yolunu kesmemiş, Macbeth aramıştır Cadıları. Köpüklü dalgaların denizlerdeki bütün gemileri yutmasına; başıboş rüzgârların, ağaçları, kuleleri, sarayları yerle bir etmesine; tabiatın bütün bereketli tohumlarının yitirilmesine, her şeyin yıkılmasına râzıdır. Yeter ki cevap verilsin sorularına.

Bunun üzerine Cadılar, bütün istediklerini öğreneceğini söylerler Macbeth'e. Derken gök gürler, birinci Hayalet görünür. Miğferli bir baştır bu. İleride Macduff'ın Macbeth'i yeneceğini, başını Duncan'ın oğluna getireceğini bildiğimiz için. Macbeth'in kesik başı olarak yorumlayabiliriz bu görüntüyü. Kimine göre de bu baş, Macbeth'in düşmanlarından, Malcolm ile Donalbain'in dedesi Northumberland'li ünlü bir savaşçı olan Siward'ı temsil eder. Macbeth, bu kesik başla konuşmak isteyince, Cadılar onun sözünü kesip, Hayaletin Macbeth'in bütün aklından geçenleri bildiğini, hiçbir şey söylemeden dinlemesini emrederler. Birinci Hayalet, Macduff'dan sakınmasını söyler Macbeth'e. Burada dikkat edilecek nokta, Macduff'ı öldürmek düşüncesinin doğrudan doğruya hayaletten gelmediğidir. Cadılar, Mac-

---

nuş gibi bir sedirin üstüne uzanmış çırpınıyor, Cadıların yalnız sesleri duyuluyordur uzaktan.

beth'in kıral olmak hırsını kışkırtmakla yetindikleri gibi, bu Hayalet de onun içindeki kuşkuyu sezmiş, körüklemiştir ancak. Macbeth, bir şeyler daha öğrenmek ister, ama Hayalet yok oluverir ortadan.

O sırada gene gök gürler. Cadılara göre, birincisinden daha da güçlü olan ikinci Hayalet görünür. Kanlar içinde bir çocuktur bu. Macbeth'in gönderdiği kaatillerin öldürdükleri Macduff'ın küçük oğlunu temsil edebileceği gibi, anasının rahminden vaktinden önce koparılan Macduff'ı da temsil edebilir. İkinci Hayalet, Macbeth'e, elini kana bulamaktan çekinmemesini, yolundan şaşmamasını, hiçbir şeyden ve hiçbir kimseden korkmamasını emreder. Bir ananın doğurduğu hiçbir insanın onu yenemeyeceğini bildirdikten sonra, ortadan kaybolur. Bu kehanete güvenen Macbeth, Macduff'dan artık yılmamakla beraber, durumunu daha da sağlamlaştırmak için, onu gene de öldürmeğe karar verir. İstediği kırallık, Macbeth'e yalnız mutsuzluk, yalnız korku getirmiştir. Artık hiçbir şeyde gözü yoktur aslında. Biricik isteği kokudan kurtulmak, geceleri uyuyabilmek gök gürültüsüne rağmen uyuyabilmektir.

Gene gök gürültüsü ile beliren üçüncü Hayalet, elinde küçük bir ağaç tutan taçlı bir çocuktur. Her halde Duncan'ın oğlu Malcolm'u temsil eder bu. Çünkü ileride göreceğimiz gibi, Macbeth'i yenen Malcolm, Birnam ormanından kestikleri dalları ellerine alıp Dunsinane'e doğru yürümelerini emredecektir askerlerine. Hayalet, Macbeth'e gözüpek ve guruhlu olmasını, hiç kimselere aldırmamasını söyledikten sonra, birnam ormanı Dunsinane tepesine ilerlemedikçe, hiçbir gücün onu yenemeyeceğini bildirir. Bu üçüncü kehânetten sonra, Macbeth, tam bir güvenin sevinci içindedir: Her insanın ana rahminden doğduğuna göre, bir ormanın ağaç köklerini

koparıp tepelere tırmanamayacağına göre, hiçbir şey Macbeth'i artık altedemeyecektir.

Tragedyanın başlangıcındaki kehanetleri ile ve Macbeth'i Macduff'a karşı uyarmakla, Cadıların onun bilinç-altındaki isteklerini açığa vurduklarını söylemiştik. Ama Macbeth'i sonunda iyice yıkabilmek içini ona aldatıcı bir güven veren bu son iki kehanet, Macbeth'in bilinç-altından gelemez. Cadıların, yalnız Macbeth'in içinde gizlenen karanlık istekleri değil, dünyaya yayılan güçleri de temsil ettiklerini bir defa daha anlamış oluruz bu sayede.

Şimdi Macbeth rahatlamakla beraber, içinde bir tek korku kalmıştır gene de: Banquo'nun soyunun İskoçya'da hüküm sürüp süremeyeceklerini ille öğrenmek ister Cadılardan. İşte o zaman, son bir görüntü canlarmr gözünün önünde: Birbirinin peşisıra gelen sekiz kıral belirir. Sekizincinin elinde taşıdığı aynada daha birçok kırallar görülür. Bunların hepsi Banquo'nun soyundan oldukları için, hem Banquo'ya, hem de birbirlerine benziyorlardır. Taçlı torunlarını, torunlarının torunlarını gururla Macbeth'e göstererek, Banquo'nun kanlı hayaleti de gülümseye gülümseye en arkadan geliyordur. (Evvelce söylediğimiz gibi, Banquo, Shakespeare'in kumpanyasını koruyan Birinci James'in efsanevî atası sayıldığı için, İngiliz kıralına gene iltifat edilmiştir bu sahnede.) Bunca kıralın altın taçları, Macbeth'in sanki gözlerini yakar. Bunu görmemek için kör olmağa bile râzıdır. Yeni duyduğu güveni sarsmış, onu gene acılara boğmuştur bu görüntü. Macbeth Cadılara lânet ederken, onlar ortadan kayboluverirler ve artık bir daha görmeyiz bu uğursuz yaratıkları.

O sırada mağaraya gelen Lenox, Macduff'm İngiltere'ye kaçtığını haber verir. Macduff'ı ele geçirremeyeceğini öğrenen Macbeth, korkunç bir öfkeye kapılır. Artık hiç düşünmeden, hiç duraklamadan,

tasarladığı cinayetleri dakikasında işlemeğe karar verir. Bundan sonra hep böyle davranacağını göstermek için de, Macduff'ın Fife'deki şatosuna hemen bir baskın yapılmasını, düşmanından hınç almak için, karısının, çocuklarının, soyunun sopunun kesilmesini emreder.

Dördüncü perdenin ikinci sahnesinde işte bu kıyımı - Macbeth'in en korkunç, en iğrenç cinayetini görürüz. Macbeth, birinci cinayetini hırs yüzünden, kıral olabilmek için; ikincisini korkudan kurtulmak, güvenle saltanat sürebilmek için işlemişti. Durumun özür götüren bir yönü vardı. Ama üçüncüsünü, sırf kinden işliyor. Macduff'ı öldürse, hadi neyse. Onu ele geçiremeyince, suçsuz karısından, yavrularından öc alıyor.

Bu sahne, çağımızda verilen temsillerden genel olarak çıkartılır. Böylece Macduff'ın çoluğuna çocuğuna nasıl kıyıldığını gözleriyle görmeyen seyirciler için, Tragedyanın sonunda Macbeth'e acımak, hattâ bir bakıma onu bağışlamak, kolaylaşır. Oysa kötü bri karanlığın Macbeth'in ruhuna nasıl bastığını, insanlıktan artık ne kadar uzaklaştığını göstermek bakımından çok önemli olan bu parçanın, metinden çıkartılmaması gerekir bize kalırsa.

Sahnenin başında Lady Macduff, akrabalarından Rosse'a, kocasından acı acı yakınır. Onun İngiltere'ye kaçışının nedenlerini bilmediği için, bunu Macduff'ın korkaklığına, çılgınlığına, ailesine karşı hiç sevgi duymamasına yorar. Macbeth'in bütün çevresine karşı açtığı amansız ve sinsi savaş yüzünden korkular içinde olan Rosse, fazla bir şeyler açıklayamaz Lady Macduff'a. Ona sabırlı olmasını, kocasına güvenmesini salık verebilir yalnız. Rosse gittikten sonra, Lady Macduff ile küçük oğlu arasında çok dokunaklı bir konuşma olur. Kocasına öfkelenen Lady Macduff, çocuğa, babasının bir vatan hainî

olduğunu, üstelik öldüğünü söyler. Çok uyanık bir çocuk olan küçük Macduff, bunlara inanmaz, annesiyle şakalaşır. O sırada sahneye giren bir haberci, Lady Macduff'ın yavrularını alıp hemen kaçmasını ister. Ama iş işten geçmiştir. Şatoyu basan kaatiller, ana oğulun üstüne saldırırlar. Kocasını şimdiye kadar suçlayan Lady Macduff, şimdi onu savunur, onun bir vatan haini olmadığını söyler can verirken. Küçük Macduff da, bıçaklanıp öldürülmeden önce, kaatillerin yalancı olduklarını yüzlerine karşı haykırır, meydan okur onlara.

Dördüncü perdenin 241 satır tutan üçüncü ve son sahnesi, hem bütün tragedyanın en uzun sahnesi, hem de Shakespeare'in kaynak olarak kullandığı Holinshed'e en bağlı kaldığı parçadır. Çağımızda verilen çoğu temsillerde, bunu kısaltarak oynamak bir gelenek haline gelmiştir artık. İngiltere'ye kaçan ve ailesinin başına gelen korkunç felâketi henüz bilmeyen Macduff ile Duncan'ın büyük oğlu Malcolm, İngiliz kıralının sarayında karşılaşırlar burada. Konuşmalarının konusu, İskoçya'nın durumu, Macbeth'in zorbalığı ve zulmü yüzünden memleketlerinin çektiği acılardır. Macduff'ın, hergün birçok kadınların dul, birçok çocukların yetim kaldıklarını söylemesinden, Macbeth'in artık iyice azıttığını, elini iyice kana buladığını anlarız. Haksız yere baba kaatili olmakla suçlandırılıp memleketinden kaçmak zorunda kalan genç Prens, herkesten, dolayısıyla Macduff'dan da kuşkulanmaktadır. Macbeth'in Macduff'a henüz bir kötülük etmediğini söyler. (Daha bir önceki sahnede adamın çoluğuna çocuğuna nasıl kıyıldığını bilen bizler için, gene çok acı bir alay gizlidir bu sözde.) Macduff'ın, Macbeth'e hoş görünmek amacı ile, Duncan'ın oğlunu ona belki de kurban olarak sunacağından korkar Malcolm. Genç Prensin onu büyük bir güvenle karşılayacağı-

nı, Malcolm'un ve İngiliz kıralının yardımı ile Macbeth'i altedebileceğini uman Macduff, bu durum karşısında hayal kırıklığına uğrar. Umutlarını yitirdiğini, zavallı memleketinin çektiği acıların artık hiçbir zaman dinmeyeceğini söyler, Prens ile vedâlaşıp gitmek ister. Malcolm, Macduff'ı alakoyar. Bu defa da, onun dürüstlüğünü denemek amacı ile, başka bir çareye başvurur: Macbeth ortadan kaldırılsa bile, İskoçya'nın alın yazısı hiç düzelmeyecektir. Çünkü onun yerine geçecek kıral, yani Malcolm'un kendisi, Macbeth'den bin beterdir: Ahlâksızdır, şehvet düşkünüdür, açgözlüdür, hasistir, kancıktır, v.s. Bunu duyunca, Malcolm'un kendi kendini yalandan böyle suçladığını bilmeyen Macduff'ın acıları, büsbütün artar. Bu kadar kötü bir insanın, değil kıral olmağa, yaşamağa bile hakkı olmadığını söyler. Bahtsız memleketini kurtarmak umudunu yitirmiş olması, onu iyice yıkmıştır artık. Genç Prens, Macduff'ın ne kadar candan bir yurtsever olduğunu ancak o zaman anlar. Sırf onu denemek amacı ile bu yalanları uydurduğunu, kendi kendini kötülediğini; bundan böyle işbirliği yapacaklarını, Macbeth'i altedeceklerini açıklar.

O sırada sahneye giren bir hekim, İngiliz kıralının mucize sayılabilecek bir marifetini anlatır: Edward, tıbbın bir türlü iyileştiremediği hastalara, Tanrının kutsallaştırdığı elini sadece sürmekle, onları hemen şifaya kavuşturuyordur. Malcolm da bu konuda bilgi verir Macduff'a: Kıral hastalığı (yani sıraca) denilen illetin, Edward'ın el değdirmesi ile geçiverdiğini kaç kere görmüştür. Dediklerine göre, onun bu iyileştirme gücü, kendi soyundan gelen bütün kırallara da geçecektir. Bundan başka, Tanrı, geleceği görme gücünü de bağışlamıştır bu erdemli kırala.

Macbeth'in esas konusu ile hiçbir ilgisi olmayan

bu parçanın, tragedya yazıldığı sırada İngiltere tahtında oturan Birinci James'e bir çeşit dalkavukluk olduğu hiç şüphe götürmez. Çünkü, önceden de söylediğimiz gibi, Shakespeare'in bağlı olduğu tiyatro kumpanyasını koruyan Birinci James, Edward'ın o tabiatüstü marifetlerine sahip olmakla övünüyordu her zaman.

Macduff ile Malcolm böyle konuşurlarken, İskoçya'dan gelen Rosse da onlara katılır. Rosse'un anlattığına göre, memleketleri artık bir mezar olmuştur İskoçyalılara. Macbeth'in zorbalığından kurtulmak amacı ile birçok Lord'lar ayaklanmış, kadınlar bile savaşa hazırlanmışlardır. Rosse böyle konuşurken, merak içinde olan Macduff, ailesini sorar durur. Aslında bu felâketi haber vermeğe gelen Rosse, bunu söylemeğe bir türlü cesaret bulamaz kendinde. Sonunda, karısının da çocuklarının da vahşice öldürüldüklerini bildirdiği zaman, Macduff'ın şapkasını gözlerine doğru çekip sessiz kalışı, en tüyler ürpertici feryatlardan, en acı yakınmalardan bile daha korkunçtur. Artık Macduff'ın Macbeth'e duyduğu kin, candan bir yurtseverin, dürüst bir insanın zorbalara ve zalimlere karşı duyduğu kin değildir yalnız. Artık Macduff, haklı bir öc alma hırsına kapılmış, karısı ile yavrularının kaatilini eliyle öldürmeğe adamıştır kendini. Dördündü perde, İskoçya'lılarla İngilizlerle birleşip, Macbeth'i yeryüzünden yok etmek kararı ile biter.

Beşinci perdenin başlangıcında, üçüncü perdenin dördüncü sahnesinden beri - yani Banquo'nun hortlağının ziyafete gelişinden sonra - ortadan yok olan Lady Macbeth'i, son defa olarak görürüz. Hatırlarsak, o sahnenin en sonunda, Lady Macbeth, kocasına uyumasını salık vermişti: «Size lâzım olan uyku, her canlıyı dinlendiren uyku.» Macbeth'in uyumasını isteyen kadının şimdi kendi uyuyamaması,

gözlerini kapayınca da uykusunda yürümeğe başlaması, bu tragedyada sık sık rasladığımız o gizli ve acı alaylardan biridir gene. Uyuyan Duncan ile birlikte uykunun ta kendisini öldürdükten sonra, yalnız Macbeth değil, Lady Macbeth de artık uyuyamıyordur.

Dunsinane'deki kalenin bir odasında geceleyin geçen bu sahne, Lady Macbeth'in hizmetine bakan bir kadının, hekime durumu anlatması ile başlar. Macbeth, savaşa hazırlanmak için bu kaleye geldiğinden beri, Lady Macbeth, geceleri yatağından kalkıyor, dolapları açıyor, kağıt alıp katlıyor, yazılar yazıyor, yazdığını okuyup mühürlüyordur. Ve bütün bunları derin bir uykudayken yapıyordur. Lady Macbeth'in bu arada, hem kendisinin, hem de kocasının suçunu açığa vuran tehlikeli sözler söylediğini de anlarız. Çünkü uykusunda böyle gezmesini büyük bir iç sarsıntısının belirtisi sayan hekim, onun ne dediğini sorunca, kadın bunları tekrarlamaktan çekinir.

O sırada Lady Macbeth, sırtında geceliği, elinde bir mum görünür. Gözleri açık, uykusunda yürüyordur. Hekimin mumu nereden bulduğunu sorması üzerine, Lady Macbeth'e hizmet eden kadın, hanımının yanında her zaman bir ışık bulunmasını ısrarla emrettiğini bildirir. Demek ki Lady Macbeth, cinayet işleyebilmek için vaktiyle istediği karanlığa, ruhuna çöken kötülüğün sembolü olan o karanlığa, artık uykusunda bile dayanamaz hale gelmiştir. Kanlı ellerinden korkan kocasını ürkek bir çocuğu terslercesine azarlayan, biraz su ile bu işin kolayca halledilebileceğini söyleyen kadın, şimdi uykusunda gezerken, boyuna ellerini oğuşturup duruyor; Duncan'ın öldürüldüğü sahneyi hasta dımağında yeniden canlandırıyor, Kıralın kanını ellerinden bir türlü

çıkaramıyor, bir ihtiyarın vücudünde bu kadar bol kan olmasına şaşıyordur:

> «Çık elimden korkunç leke, çık diyorum sana! Bu bir... bu iki... tamam: Haydi şimdi. Cehennem ne karanlıkmış! Yazık koca kıralım benim. Yazıklar olsun, bir asker korkar mı hiç? Ne diye korkuyorsun bilinmesinden? Kimin haddine bizden hesap sormak? Bu ihtiyardan bu kadar kan akacağı kimin aklına gelirdi?»

Hatırlarsak, Duncan'ı vurduktan sonra, Macbeth, uşakların yüzüne kan sürmekten korkmuştu. Karısı Duncan'ın odasına gitmiş, onun kanını adamların üstüne başına bulamıştı. Aslında bu işin Lady Macbeth'i ne derece ezdiğini şimdi anlıyoruz. Çünkü ne yapsa, artık kurtulamıyor bu kanın kokusundan:

> Kan kokuyor hâlâ şurası: Arabistanın bütün kokuları temizleyemeyecek şu ufacık eli.»

Eskiden olup bitenleri yeniden yaşarken, o zaman çekmediği ya da bilinç altına sürdüğü - vicdan azaplarını şimdi çeken Lady Macbeth'in perişan kafasında, olaylar sırasının ve zaman kavramının darmadağan olduğunu görürüz. Macbeth'in son cinayetinin, yani Macduff'in ailesinin ölümünün sözünü eder ilkin. Kendi tasarlamadığı, hattâ belki haberi bile olmadığı bu cinayet yüzünden bile vicdan azabı duymaktadır şimdi. Karanlığa boğulan iç dünyasında, Duncan'ın ölümü ile Banquo'nunki iyice birbirine karışmıştır. Lady Macbeth, uykusunda kâh birinin kâh ötekinin sözünü ederken, korkunç geçmişin yankılarını duyarız boyuna. Bu arada kendi elindeki kanı tutturur gene, ziyafette Banquo'nun hayaletinden korkan Macbeth'i azarlar, kocasına ellerini yıkayıp geceliğini giymesini söyler, Duncan'ın öldü-

rüldüğü gece olduğu gibi kapıya yeniden vurulduğunu duyar. Banquo'nun ölümünden önce söylediği «olan oldu» sözünü tekrarlar:

> **«File Beyinin bir karısı vardı, ne oldu? Nedir bu? Hep kirli mi kalacak bu eller? Yeter artık, Haşmetlim, yeter! Herşeyi bozuyorsun bu korkularla... Ellerini yıka; gecelik hırkanı giy; sapsarı kesilme böyle! Banquo gömülü diyorum sana: Mezarından çıkamaz Banquo. Git yat, git yat; kapı vuruluyor. Haydi, haydi, haydi, ver elini bana. Olan oldu, değişmez artık. Gel, gel artık, yat!**

Peter Alexander'in haklı olarak dediği gibi, psikiatri kitaplarında anlatılan olayları hatırlatan bu sahnede, Lady Macbeth ruh bakımından ölmüştür artık. Onun sayıklamalarından durumu bütün korkunçluğu ile sezen ve dehşet içinde kalan hekim, derdine tıbbın bir çare bulamayacağım, ona bir tabipten fazla bir rahip gerektiğini söyler ve Lady Macbeth kendi canına kıymasın diye, hizmetine bakan kadına ayrıca dikkatli olmasını tenbih eder. Lady Macbeth'i son görüşümüzdür bu. Beşinci sahnede, bütün tedbirlere rağmen, kendini öldürmenin yolunu bulduğunu öğreniriz.

Tragedyanın başlangıcında, duygulanmak, acımak nedir bilmiyormuş gibi davranan bu çelik iradeli kadının nasıl bu hale düştüğünü anlamağa çalışırsak, kocası ile onun arasındaki büyük psikolojik ayrılıkları da iyice belirtmiş oluruz. Her şeyden önce şunu unutmamalı ki, Holinshed'e göre, çok haris bir kadın olan ve tahta oturmak isteğiyle yanıp tutuşan Lady Macbeth, Shakespeare'in tragedyasında kendi yararına hiç de haris değildir aslında. Onun hırsı, tahta kendi oturmak değil, kocasını oturtmaktır. Kocasını cinayet işlemeğe kışkırtırken, sev-

diği erkeğin yararına davrandığını sanması, bu bakımdan kendini örnek bir eş sayabilmesi, istihza ile dolu bu eserin en acı alaylarından biridir.

Dikkatimizi çeken ikinci nokta, Macbeth'in, karısından çok daha çapraşık, dolayısıyle çok daha ilginç bir kişi oluşudur. Tragedyanın başlangıcında ne tam anlamı ile iyi, ne de tam anlamı ile kötüdür Macbeth. Çoğu kişiler gibi iyilikle kötülük arasında kararsız bocalayan bir insandır. Onu bu tragedyanın gerçek kahramanı saymamızın, ona yakınlık duymamızın, ona acımamızın nedeni de budur zaten. Bir yandan onuru, dürüstlüğü, insanlığı vardır. Duncan'ı öldürmekle, bütün bu soylu yönlerini bir kalemde yıkacağını bilir. O canlı ve geniş hayal gücü de, işleyeceği cinayetin bütün iğrençliğini gözünün önüne serer, onu hep uyarır. Öte yandan, Cadıların kehanetlerini dinledikten sonra büsbütün artan iktidar hırsı, onu fenalığa doğru boyuna dürtükleyip durur. Bu yüzden bir bakarsınız Macbeth karar verir, bir bakarsınız cayar verdiği iyi ya da kötü karardan. Böylece hiç şüphe yok ki, karısı onu kötülüğe kışkırtmasa, daha doğrusu ona düpedüz baskı yapmasa, Macbeth içindeki kötü hırsları kontrol altında tutabilecek, gizli isteklerini gerçekleştirmek için hıçbir zaman cinayete kadar gidemeyecektir.

Kocasından çok daha basit olan Lady Macbeth'in ise hayattaki tek amacı, sevdiği erkeğin yükselmesi, kıral olmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için de, en ağır hakaretlerden tutun da en kadınca cilvelere kadar her çeşit çareye başvurabilen çelik gibi sağlam iradesini kullanır. Böylece işledikleri ile cinayette Lady Macbeth önderlik eder, Macbeth de istemiye istemiye, onun peşinden gider, onun suç ortağı olmak zorunda kalır.

Gene kocasından farklı olarak, Macbeth'e devamlı işkence eden o korkunç hayal gücünün en kü-

çük bir izi bile sezilmez Lady Macbeth'de. Boş düşüncelere, kuruntulara kapılmayan kafası, tamamiyle realist ve pratik bir şekilde işliyor gibidir. Hattâ o bükülmez iradesi ile duygularını öylesine sıkı bir kontrol altına almıştır ki, hiç duygusu olmadığı bile sanılabilir ilkin. Yaşlı kırala acımıyor, kendi evinde konuk olan bir adamı uykusunda öldürmenin iğrençliğini düşünmüyor, bu cinayeti suçsuz hizmetkârlara yüklemekten çekinmiyordur. Böylece, kötü yolu seçmesine rağmen Macbeth'in acılarını her zaman benimseyen bizler, oyunun ilk yarısında - Lady Macbeth'e acımak şöyle dursun - onu normal insanlık duygularından tamamiyle yoksun bir canavar olarak görürüz.

Oysa, iradesi ile bunları kendinden de başkalarından da gizlemesine rağmen, Lady Macbeth'in de insanca bazı içgüdüleri, kaygıları olduğu ta başından beri bellidir: Doğuştan bir canavar olsaydı, birinci perdenin beşinci sahnesinde, cinayet işleyebilmek gücünü, vicdan azabı duymamak gücünü, kötü ruhlardan dilemez; kadınlığından sıyrılması, tepeden tırnağa korkunç bir zulümle dolması, sütünün zehire dönmesi için bu kötü ruhlara dua etmezdi. (1) Doğuştan bir canavar olsaydı, ikinci perdenin ikinci sahnesinde, ihtiyar Duncan'ı babasına benzettiği için onu öldüremediğini açıklamaz; cinayetten son-

---

(1) Herhedense, Lady Macbeth rolünü oynayanlar, sert yüzlü, haşin sesli, esmer, iriyarı, erkeğimsi aktrisledir çoğu zaman. Oysa, geçmişde İngiliz sahnesinin en ünlü Lady Macbeth'lerinden biri olan Mrs. Siddons, sarışın, incecik, ufak tefek bir kadınmış. Lady Macbeth'in çok kadın, hattâ görünüşü bakımından biraz gücsüz bir kadın olması, eserintrajik havasını daha zenginleştirebilir bize kalırsa.

ra ğa, buhran geçiren kocasına, böyle şeyleri düşünürse, insanın delireceğini söylemezdi.

İşte Macbeth ile karısı arasındaki başlıca fark bu düşünme meselesinde. Hayal gücü ayrıca kuvvetli olan Macbeth, Duncan'ı öldürmeden önce düşünüyor, korkunç kuruntulara kapılıyor, işleyeceği cinayetin bütün sonuçlarını gözlerinin önünde canlandırıyor. Düşünürse delireceğini bilen Lady Macbeth ise, iradesi sayesinde kendi beyninde bir boşluk yaratıyor, hiç düşünmeden hemen harekete geçiyor. Ama ne çare ki, insan ergeç düşünecek, hatırlayacak. İşte o zaman, baskı altında tuttuğu hayal gücü harekete geçtiği zaman, Lady Macbeth yıkılıyor. Dover Wilson'un dediği gibi, Macbeth yavaş yavaş yıpranırken, Lady Macbeth birden bire çöküveriyor.

Ama Lady Macbeth, başlangıçta insanca duygularını gizlediği gibi, kocası da dahil olmak üzere, herkesten gizliyor yıkıldığını. Hattâ Banquo'nun ölümünden sonraki ziyafette, Macbeth kendini ele vermesin diye, durumu idare etmek gücünü bile buluyor kendinde. Bu, son gayretidir onun. Tragedyanın ilk yarısında ön plânda olan Lady Macbeth, eserin ikinci yarısında sahneyi kocasına bırakıyor, iyice siliniyor ortadan. Macbeth'in bundan sonra işleyeceği cinayetlerin suç ortağı olmaktan çıkıyor, pasif bir seyirci haline geliyor. Zaten karı koca, birbirlerinden artık iyice uzaklaşmışlardır. Derin bir sevgiyle birbirlerine bağlı olan bu kadınla bu erkeğin, ayrı ayrı cehennemlerinde yapayalnız kalışları, belki de bu acı tragedyanın en acı yönlerinden biridir.

Bütün oyun boyunca vicdan azabının sözünü eden Macbeth, sonunda vicdan azabının açtığı yara ile değil, Macduff'ın kılıcının açtığı yara yüzünden ölüyor. Ama vicdan azabının hiç sözünü etmeyen, vicdan azabının kendisini kemirdiğini ancak uykusunda, ancak bilinç altı ile açığa vuran Lady Mac-

beth, vicdan azabından kendi canına kıyıyor.

Beşinci perdenin çoğu temsillerde oynanmayan ikinci sahnesinde, İngiliz kuvvetleri ile birleşmek üzere Dunsinane'den Birnam ormanına doğru giden İskoçya'lıları görürüz. İngilizlerin başında olan Duncan'ın büyük oğlu Malcolm, yakın akrabası Siward ve Macduff gibi, bu İskoçya'lılar da Macbeth'i yalnız yenmeğe değil, ondan kıyasıya öc almağa kararlıdırlar. Konuşmalarından, Macbeth'in dengesinin ne kadar bozulduğunu, hem kendi iradesini, hem de askerleri üstünde kontrolünü ne denli kaybettiğianlarız. Kimine göre, düpedüz delidir; kimine göre de «yiğitce bir azgınlık» içindedir. Gizlice işlediği cinayetler yüzünden, elleri artık kandan yapış yapıştır. Buyruğu altında olanlar, ona sevgiden değil, sırf komutanları olduğu için boyun eğiyorlardır. Çaldığı kırallık, bir cücenin giydiği bir dev elbisesi gibi gülünç görünüyordur sırtında. Sanki kendi belinliği bile Macbeth'e baş kaldırmış gibidir.

Beşinci perdenin üçüncü sahnesinde, Macbeth'i Dunsinane kalesinde, kadere meydan okurken görürüz. Beyleri onu bırakıp düşmana sığındıkları halde, Cadıların kenanetlerine güvenen Macbeth, biraz toparlanmış gibidir. Birnam ormanı Dunsinane'e yürüyene kadar hiçbir şeyden çekinmeyeceğini, herkes gibi bir kadından doğan Malcolm'un onu yenemeyeceğini söyler.

Macbeth, kuşkuların kendisine hiçbir zaman eziyet edemeyeceğini, yüreğinin hiçbir zaman titremeyeceğini anlatarak böbürlenirken, korkudan yüzü bembeyaz kesilmiş, tüyleri diken diken olmuş bir adam, on bin İngiliz askerinin yaklaştığını haber verir. Savaş başlamak üzeredir. Ve Macbeth bilir ki, bu savaş sonunda durumu ya artık iyice sağlamlaşacak, ya da büsbütün mahvolacaktır. Ama işlediği cinayetler yüzünden kendi benliğini öldüren

Macbeth'in gözünde artık yaşamanın hiçbir anlamı kalmadığı için, Cadıların kendisine vâdettiklerini sandığı zaferin de hiçbir anlamı kalmamıştır. Savaşı kazansa da kaybetsede de, Macbeth nasıl olsa yıkılmıştır. Ve düşmanlarını yenmek değil, ölmek istiyordur aslında. Hayatı güz yaprakları gibi sararıp solduğu halde, yaşlıların hakkı olan şeref ten, saygıdan, sevgiden yoksun olmağa, çevresindekilerin sessiz kinine katlanmağa mahkûmdur:

Yeter bu kadar yaşadığım.
Baharı yazı geçti ömrümün;
Yaprak dökümü bundan sonrası.
İhtiyarlığın keyifleriyse bana haram:
Saygılar, sevgiler, sürüyle dostlar bekleyemem.
Benim payım olsa olsa sessiz ama derin lânetler.

Bu ana kadar sahnede yalnızmış gibi, içindeki korkunç karamsarlığı açığa vuran Macbeth, şimdi hekime dönüp, karısının nasıl olduğunu sorar. Hekim, herhangi bir hastalıkdan fazla, içine üşüşen kaygıların Lady Macbeth'in huzuruna engel olduğunu söyler. Gerçekte ikisi de aynı illete tutuldukları için, yalnız karısının derdine değil, kendi derdine de bir çare aradığı bellidir Macbeth'in. Hekimin hasta dimağları iyileştirmesini, insan yüreğine çöreklenen bütün acıları unutturacak ilâcı vermesini ister:

Kafanın derdine de deva bulamaz mısın
İçimize kök salmış bir kara düşünceyi
Söküp atamaz mısın aklımızdan?
Beynimize işlemiş kuşkuları silemez misin?
Her şeyi unutturan tatlı bir ilâç verip bize.
Atamaz mısın göğsümüzü daraltan zehiri,
Yüreğimize çöken o baskıyı içimizden?

Hekim, bu çeşit illetlerde ancak hastanın kendi kendisini iyileştirebileceğini söyleyince, her şey gibi tıbbın da nafile olduğunu anlar Macbeth. Ama zırhını sırtına geçirirken, kopuk kopuk cümlelerinden, perişan kafasında birbirlerine dolanan bütün dertlere - İskoçya'lı beylerin ihanetine, karısının hastalığına, yaklaşan düşmanlarına - umutsuzca gene de bir çare aradığını anlarız. Sahnenin sonunda gene toparlanmağa çalışır. Birnam ormanı Dunsinane'ye gelinceye kadar hiçbir şeyden korkmaması gerektiğini tekrarlar kendi kendine.

Beşinci perdenin dördüncü sahnesinde, Macbeth'e karşı birleşen İskoçya'lılarla İngilizleri Birnam ormanında görürüz. Malcolm, bütün erlerin birer dal koparmalarını, ellerinde tutacakları bu dallarla gizlenerek ilerlemelerini emreder. Böylece Cadıların imkânsız görünen kehaneti gerçekleşmiş, Birnam ormanı Dunsinane'e doğru yürümeğe başlamıştır.

Beşinci sahnede, kıyasıya savaşmağa hazırlanan Macbeth, Dunsinane'in surlarına bayraklarını astırır. İngilizler ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, kalenin dayanacağından, düşmanlarının açlık ve hastalıktan kırılacaklarını tam söylediği sırada, içerden kadın çığlıkları kopar. Macbeth'in duygularının ne kadar körleştiğini, bütün benliğinin artık korku bile duyamayacak kadar tükendiğini işte o zaman anlarız. Geçmiş günlerde, hayal gücünün yoğunluğu yüzünden, bir feryat damarlarındaki kanı dondurur, kasvetli bir hikâye tüylerini diken diken ederdi. Ama artık korkunç ve kötü şeylerle öylesine kaynaşmış, cinayeti öylesine benimsemiştir ki, bu çığlıkları duyup irkilmiyordur bile. Ve her şeyden, korkudan bile bezdiğini bilmek, Macbeth'i büsbütün eziyordur.

Macbeth bunu düşünürken, sadık adamlarından Seyton gelir, Lady Macbeth'in ölüm haberini verir.

Macbeth, hem dünyada en çok sevdiği insan, hem de suç ortağı olan bu adının ölümü için, yorumlanması çok güç birkaç kelime söyler yalnız:

Ergeç ölecekti Kıraliçe:
Ergeç bir gün söylenecekti bu söz.

Macbeth. «ergeç» derken tam ne demek istiyor? «İleride nasıl olsa ölecekti; ha şimdi ha sonra ölmüş, ne çıkar mı?» mı demek istiyor? Yoksa «savaştan - her şeyi kararlaştıracak olan savaştan sonra ölmesi gerekirdi; şimdi sırası değil» mi demek istiyor belli değil. Belli olan yalnız bir tek şey var: Macbeth, yeryüzünde sevdiği biricik insanın ölüm haberini alan bir adamdan beklenen tepkiyi göstermiyor. Artık korku duyamadığı gibi, acı bile duyamayacak kadar yıkılmıştır. Onun gözünde ölmenin de yaşamanın da anlamı kalmamıştır artık. Ölüme giden yolu aydınlatan bir mum parçasıdır hayat. Karanlıklarda ruhunu kaybeden Macbeth, bu mum parçasının bir an önce sönmesini istiyordur. Hayat bir gerçek değildir; yürüyen bir gölgedir yalnız. Bir iki saat sahnede bocaladıktan sonra, unutuverilen zavallı bir oyuncudur. Bir aptalın anlattığı, gürültü ve öfkeyle dolu saçma bir masaldır hayat:

Geçmiş günlerimiz ise nice sersemlere ışık tutmuş
Ölüm yolunda toz toprak olmazdan önce.
Son cılız kandil, sön! Hayat dediğin ne ki:
Yürüyen bir gölge, bir zavallı kukla bu sahnede:
Bir saat boy gösterip boyun kırıp gidecek!
Bir daha da duyulmayacak artık sesi.
Bir aptalın anlattığı bir masal bu:
Kuru gürültüler, deli saçmalarıyla dolu.

O sırada sahneye giren bir adam, kendi getirdiği habere kendi de inanamayarak, Birnam ormanının yürümeğe başladığını söyler. Bu yürüyen orman, Malcolm'un emirlerine uyarak birer dal koparıp ilerleyen askerlerdir. Cadıların bu konudaki kehanetlerini bilen Macbeth, tabiî kuralları yıktığı için, artık tabiatın bile kendine karşı harekete geçtiğini sanır. Yok olmak isteği gene içini sarar. Artık güneşten bile bezmiştir; bütün dünyanın yok olmasını isteyecek kadar her şeyden bezmiştir:

Ben güneşi görmekten bezdim artık.
Varsın bütün dünya yok oluversin!

Beşinci perdenin yalnız on satır tutan altıncı sahnesinde, Macbeth'in düşmanlarının Dunsinane'nin önüne geldiklerini görürüz.

Yedinci ve son sahnede, Dunsinane kalesi, hemen hemen hiç karşı koymadan teslim olur. Macbeth, kazığa bağlanmış bir ayıya (1) benzetir kendini. Kaçmasının yolu yoktur, sonuna kadar savaşacaktır. Aslında ölmek istediği halde, Cadıların son kehanetlerini hatırlar, kadından doğan hiçbir erkeğin onu öldüremeyeceğini söyleyerek böbürlenir gene de. İngiliz ordusu komutanının oğlu Siward ile çarpışıp, delikanlının canına kıydıktan sonra, bu böbürlenmesi büsbütün artar. Ama aykırılıklar içinde bocalayan Macbeth, bir yandan da kendini öl-

---

(1) Elizabeth Çağında İngilizlerin pek hoşlandıkları zalim bir eğlenceye imâ edilir burada: Bir ayı bir kazığa bağlanır; sonra birkaç azgın köpek onun üstüne saldırır; ayı ile köpeklerin boğuşması seyredilir. Kıral Lear, «I am tied to the stake, and I must stand the course» (III, 7, 54) derken, gene bu sözümona eğlenceden bahseder.

dürmeği tasarlıyordur. «Aptal Romalılar gibi» kendi kılıcı ile can vermektense, başkalarını öldürmenin daha uygun olacağını düşünür sonra; bundan da vazgeçer. İşte tam o sırada, karısı ile çocuklarının öcünü almak için yanıp tutuşan, Macbeth'den başkasiyle savaşmayı hor gören Macduff ile karşılaşır.

Tragedyanın başlangıcında Macbeth'de sezdiğimiz insanca duyguların son bir belirtisini görürüz burada: Macbeth, Macduff ile savaşmak istemez. Kadından doğan hiçbir kimsenin onu öldüremeyeceğini sandığı için, korkudan gelmez bu çekingenliği. Macduff'a karşı fazlasiyle suçlu olduğu, onun en yakınlarının kanını döktüğü için savaşmak istemiyordur onunla. Ama Macduff direnir. Macbeth, bu çarpışma sırasında, düşmanının bütün çabalarının niçin boşuna olduğunu söyleyince, Macduff herkes gibi doğmadığını, vaktinden önce annesinin karnı yarılarak dünyaya geldiğini bildirir. Cadıların kendisini nasıl aldattıklarını, kara alınyazısından kurtulamayacağını o zaman anlayan Macbeth. Macduff ile savaşmaktan vazgeçmek ister. Macduff, düşmanının teslim olması şartiyle bunu kabul eder. Ama Malcolm'un buyruğuna girmeğe, herkesin gözünde rezil olmağa katlanamayacak kadar şeref duygusu kalmıştır Macbeth'de. Birnam ormanı Dunsinane'e yürümüş olmasına, çarpıştığı adamın kadından doğmamasına rağmen, Macbeth son bir defa olarak kadere meydan okur. Tragedyanın başlangıcındaki yiğit askere yakışan bir mertlikle, sonuna kadar dayanmağa karar verir. Savaşarak sahneden çıkar.

Kısa bir süre sonra, Macduff, elinde Macbeth'in kesik başıyla geri dönüp, bu lânetli başı Kıral ilân edilen Malcolm'a verir. Böylece uğursuz kader tanrıçalarının kehanetleri bir bir yerine gelmiş, Macbeth'in bütün istedikleri olmuş, ama gerçekte cinayetleri sayesinde hiçbir şey elde edememiş, tam bir umutsuzluk ve bezginlik içinde ölmüştür.

ÇAN YAYINLARI

1. **KAÇKINLAR:** F. Edgü. 250 k
2. **DENEMELER:** A. CAMUS Ç.: S. E. — V. G. 4 lira.
3. **DURUŞMA:** Franz Kafka Ç.: S. Eyuboğlu. 5 lira.
4. **DÖRTLÜKLER:** Ö. Hayyam Ç.: S. Eyuboğlu. 5 lira.
5. **BOZGUN:** F. Edgü. 3 lira.
6. **ÇAĞIMIZIN GERÇEKLERI:** Sartre. S. E. — V. G. 5 lira.
7. **KUYULARDA:** M. Buyrukçu. 3 lira.
8. **ÖZGÜRLÜK VE KÜLTÜR:** J. Dewey Ç.: V. Günyol. 5 lira.
9. **DÜNYAMIZIN SORUNLARI:** Russell. S. E. — V. G. 5 lira.
10. **TÜRKÜN ATEŞLE İMTIHANI:** Halide Edib. 10 lira.
11. **TİYATRO İÇİN K. ARAÇ:** Brecht. Teo-C. Ç. 250 kuruş.
12. **MACBETH:** W. Shakespeare S. Eyuboğlu. 4 lira.
13. **ÇAĞDAŞ POLİTİKA SORUNLARI:** S. E.-V. G. 4 lira.
14. **BAŞKASININ KELLESİ:** M. Aymé. S. E. — V. G. 4 lira.
15. **SIĞIRTMAÇ TÜRKÜLERI:** Vergilius. İ. Z. Eyuboğlu 250 kuruş.
16. **MAVİ YOLCULUK:** Azra Erhat. 4 lira.
17. **LÂTİN OZANLARINDAN ÇEVİRİLER:** O. Rıfat. 3 lira.
18. **ŞİİRLER:** Jacques Prévert. Ç.: S. Eyuboğlu. 4 lira.
19. **BİLİM AHLÂKI:** A. Bayet Ç.: V. Günyol. 5 lira.
20. **İKİLİK:** O. Rıfat. 4 lira.
21. **GODOT'YU BEKLERKEN:** S. Beckett. F. Edgü. 4 lira.
22. **HAKSIZ YÖNETİME KARŞI** Thoreau. Ç.: V.Günyol. 3 lira
23. **FİLOZOFÇA DÜŞÜNCELER:** Diderot. İ. Öztürk. 3 lira.
24. **DENEMELER ELEŞTİRİLER** O. Burian. 4 lira.
25. **UTOPİA:** Thomas More. Ç.: S. E. M. U. V. G. 5 lira.
26. **DEVRİM YAZILARI:** Babeuf Ç.: S. E. — V. G. 4 lira.
27. **ŞİİRLE FRANSIZCA:** S. Eyuboğlu. Fiyatı: 5 lira.
28. **YUNAN ANTOLOGYASI :** Oktay Rıfat. F 3 lira.
29. **GELİŞEN KOMEDYA :** Melih Cevdet Anday, 4 lira.
30. **TURAN YOLU:** A. Malraux. S. Eyuboğlu F. 3 lira.
31. **GÜNEŞ ÜLKESİ :** Campanella H.K. - V.G., 5 lira.
32. **İNSAN VE İNSANLAR :** Vercors, S.E.-A.E.-V.G. 4 l.
33. **MACBETH** (Bir İnceleme) : Mînâ Urgan, 4 lira.

Ödemeli Olarak YENİ UFUKLAR, P.K. 1034 Galata — İstanbul adresinden isteyiniz. 20 Liradan yukarı siparişlerde % 20 indirim yapılır. Posta ücreti yarı yarıya paylaşılır.

Fiatı 4 Lira